

EXAMENSARBETE

Våren 2008

Läroarbilden

Demokratiteori i svensk skolforskning

– En kritisk granskning

Författare

Per Broberg
Robert Madrusan

Handledare

Peter Gustavsson

www.hkr.se

Demokratiteori i svensk skolforskning

- en kritisk granskning

Abstract

Ämnet för den här uppsatsen är demokratiteorier i svensk skolforskning. Hur hanteras demokratibegreppet i skolforskningen? Syftet är att utröna vilka demokratiteorier som är dominerande i den svenska skolforskningen genom att teorikritiskt analysera källmaterialet utifrån existerande demokratiteorier och begrepp. Genom en idékritisk kvalitativ teorianalys av svensk skolforskning med anknytning till demokrati avses att utröna vilka dessa teorier är och på vilket sätt de används.

Källmaterialet består av fem forskningsrapporter vars ämnen rör demokrati eller demokratifrågor i anknytning till skolan. Källmaterialet presenteras i detalj och analyseras utifrån demokratiteorier.

I analysen framkommer bristen på problematisering av demokratibegreppet. Tillsammans med en instrumentell syn på vad demokrati innebär framkommer, i det undersökta materialet, resultatnriktade tankegångar kring demokratin i skolan.

Ämnesord: demokrati, demokratimodeller, demokratiteori, skolforskning, teorianalys, värdegrund

INNEHÅLL

1 Inledning.....	5
1.1 Bakgrund	5
1.2 Syfte	8
1.3 Problemformulering	8
1.4 Metod och teori	8
1.5 Empiriskt material	11
1.5.1 Empiriskt urval och avgränsning.....	11
1.5.2 Presentation av källmaterial	11
2 Genomgång av källmaterial	13
2.1 Inledande om IPD rapport 2005:01, 2005:02 och 2005:07	13
2.1.1 Kamperin och Öhrns teoretisk utgångspunkt	13
2.1.2 Forskningsrapporternas genomförande	15
2.1.3 Kamperin och Öhrns analys	16
2.2 Inledande om IPD-rapport 2005:04 och 2005:05.....	19
2.2.1 IPD-rapport 2005:04	20
2.2.2 Teoretisk utgångspunkt i rapport 2005:04	20
2.2.3 Genomförande i rapport 2005:04	23
2.2.4 Analysen i rapport 2005:04	27
2.2.5 IPD-rapport 2005:05	28
2.2.6 Teoretisk utgångspunkt i rapport 2005:05	29
2.2.7 Genomförande i rapport 2005:05	29
2.2.8 Analysen i rapport 2005:05	32
3 Analyser och sammanfattande diskussion.....	34
3.1 Analys av Kamperin och Öhrns rapporter.....	34
3.1.1 Påverkan och resultat	34
3.1.2 Att vilja påverka	36
3.2 Analys av Oscarssons rapporter	38
4 Avslutande analys	46
Referenser.....	49
Bilagor.....	51

1 Inledning

1.1 Bakgrund

Nyttan av att gå i skolan är självklar för de allra flesta människor. Att utbildning är en nyckel för att möta framtiden med, står fast på en odiskutabel grund. Trots detta finns det knappast någon människa som inte har behövt besvara frågan ”Vad har jag för nytta av att kunna detta?”. Oftast ställd av grundskole- och gymnasieelever som under skolgången har gjort en snabb reflektion av nyttan med ett skolämne eller uppgift. Det har under den senaste tiden rapporterats om negativa trender vad gäller både betyg och kunskap hos skolungdomar. Förvisso går tongångarna i den allmänna debatten att ungdomar kan så mycket annat idag som föregående generationer inte kunde i denna ålder. Men det kan knappast ses som en orsak till den negativa trend som nu är aktuell. Detta påverkar all undervisning, exempelvis kan man förutsätta att en person som inte har bra betyg i främmande språk knappast söker sig till ett arbete där denna kunskap är nödvändig. Med andra ord blir detta inget reellt problem, den som är duktig i språk blir oftast den som på något sätt använder sig av denna kunskap. Men kan man se hur en otillräcklig kunskap om politik och demokrati gestaltar sig senare i livet, blir det så att denne väljer att stå utanför något man inte förstår? För vem verkar då demokratin och på vilka premisser i så fall?

Styrdokumentet säger att skolan ska verka för en demokratisk fostran och utveckling.¹ Skolans uppgift inkluderar idag avsevärt mycket mer än att vara en institution för överföring av konkreta och instrumentella kunskaper. Som uppväxtmiljö i ett demokratiskt samhälle ligger det ett stort ansvar på skolan att bidra eller rent av leda barn och ungdomars introduktion och fostran till demokratiska medborgare i samhället.² Med hjälp av olika forskningsinsatser görs en rad undersökningar om hur skolan ska utvecklas för att nå de uppsatta målen. I en del av dessa undersökningar förekommer också rekommendationer för framtida utveckling av skolan och den undervisning som bedrivs. Det rör sig om en utvärdering av den svenska skolan som får konsekvenser för hur skolan framställs i media och politiska debatter. Forskning och utvärderingar ligger också till grund för de beslut som

¹ Utbildningsdepartementet, Lpo 94, sid. 13.

² Hans Albin Larsson, *Erövra demokratin*, Stockholm, SNS Förlag, 2004, sid. 61.

makthavarna i samhället fattar angående skolan och därmed hur den utvecklas och vilka målsyften skolan har som samhällsinstitution.

De rapporter som oftast citeras i media och refereras i politiska diskussioner har i de flesta fall mätt konkret kunskap hos eleverna genom att mäta deras resultat i de olika skolämnena. En del av den skolforskning som bedrivs avser att undersöka andra saker än konkret och instrumentell kunskap. Istället avser denna typ av forskning se på mer abstrakta förhållanden i skolan. Det rör sig exempelvis om demokratin i skolan, elevers inflytande och hur demokratiundervisningen bör utvecklas utifrån demokratiideal. Vilka demokratiteorier ligger då till grund i dessa undersökningar, är något man måste fråga sig. Det finns en rad olika teorier om hur demokrati ska fungera för att få en någorlunda heltäckande verkan och intresse hos medborgarna. Men de flesta forskare är idag inne på en linje där man anser att en teori inte räcker, utan att man pragmatiskt ska göra ett urval för att få fram en funktionell demokrati i samhället.

Det man måste ha i åtanke är att politiska processer är en del i demokratin och att politik handlar om makt. Det är olika aktörers förmåga att förändra eller behålla olika samhällsliga strukturer i samhället, oavsett om det är ekonomiska, ideella eller sociala aktörer.³ Men demokrati är mer än ett redskap för makt, det handlar i hög grad också om att påverka, att nå konsensus och inte minst ett skydd mot aktörer med makt. Den framtida modellen för demokrati är något som till viss del utvecklas i skolan och skolan är i allra högsta grad styrd av politik, det vill säga resultatet av en maktutövning på samhällslig nivå. Vilken väg dessa makthavare väljer för framtiden har en del av sin grund i de vetenskapliga rapporter och undersökningar som akademiska institutioner producerar.

Ett exempel på rapporter av det slag som får genomslagskraft och ligger till grund för bilden av skolan och politiska förändringar och beslut är de så kallade IPD-rapporterna (Institutionen för Pedagogik och didaktik, Göteborgs Universitet). som publiceras av Göteborgs universitet. I dessa rapporter representeras ett brett urval av forskningsområden som rör skolan och den pedagogiska världen. Av speciellt intresse för den här uppsatsen är de rapporter som berör demokrati, skolungdomars demokratiska fostran och samhällssyn. Allmänt kan sägas att demokratin idag tenderar att inta en position hos medborgarna, där många bara ser demokratin

³ David Held, *Demokratimodeller*, Uddevalla, Media print, 2005, sid. 378.

som ett tillfälle att välja makthavare. Demokratin har blivit ett missförstått begrepp där medborgaren ser den som en beslutsprocess och allt mindre som ett sätt att påverka.⁴ Frågan är vilka demokratiska teorier som ligger till grund för den forskning som bedrivs och har avgörande betydelse för skolans verksamhet och framtid?

⁴ Held ,2005, sid. 396.

1.2 Syfte

Syftet är att urskilja vilka demokratiteorier som ligger till grund för skolforskningen om demokrati i den svenska skolan. Vi avser att utgå från ett antal forskningsrapporter som ingår i materialet av IPD-rapporter och som på olika sätt har anknytning till demokratin i skolan. I dessa rapporter avser vi försöka avgöra vilka teorier som får stå till grund för utvärderingen av demokratin i skolan, elevers demokratifostran och det demokratiska deltagandet. Genom att teorikritiskt granska rapporterna vill vi skapa en bild av hur demokratibegreppet används i skolforskning.

1.3 Problemformulering

– Hur ser den rådande demokratiuppfattningen ut i svensk skolforskning utifrån ett demokratiteoretiskt perspektiv?

1.4 Metod och teori

Det är vår avsikt att tillämpa en idékritisk kvalitativ teorianalys som metod i vår undersökning.⁵ Granskningen av källmaterialet, vilket alltså består av ett antal forskningsrapporter, avser vi utföra genom att kritiskt granska de rapporter som vi valt ut för vår undersökning utifrån en teorikritisk metod. Det blir också viktigt att se på vilka teorier som inte presenteras och då även utifrån dessa teorier tolka om de resultat och slutsatser som författarna presenterat. Avgörande för användning av denna metod är en teorikritisk modell som vi använder oss av i vår genomgång och analys av källmaterialet.

Modellen består av en applicering utav demokratiteorier och begrepp med vilkas hjälp källmaterialet tolkas och analyseras. Som utgångspunkt för de demokratiteorier som idag är aktuella återfinns de klassiska demokratimodellerna, *liberalismen*, *republikanismen* och *strukturalism*, i den senare avses här den reformerade typen av denna. I dessa modeller läggs grunden för teoretiseringen om vad demokrati är och bör vara såväl som vilka krav

⁵ Mats Alvesson, *Kritisk samhällsvetenskaplig metod*, Lund, Studentlitteratur, 2000, sid. 22.

demokratin ställer på medborgare. Den liberala traditionen framhäver individens rättigheter, och det demokratiska systemets uppbyggnad och funktion som de centrala förutsättningarna för demokratin. Individen står i centrum och för att garantera demokratin förutsätts att individens rättigheter skyddas. Bland dessa ingår till exempel skydd av egendom, skydd mot våld och rättsäkerhet. Detta är statens primära uppgifter, säkrandet av skyddet för individen. Vad gäller demokrati är det här individen slår vakt om sina rättigheter genom rationella val av representanter till lagstiftande och/eller styrande församlingar.⁶ I liberalismen utmärker sig förhållandet mellan den politiska arenan och andra arenor som exempelvis den ekonomiska arenan. Det innebär att påverkan går åt ett håll, individens politiska rättigheter är intakta oavsett ställning i samhället. Rationella demokratiska beslut består av samlade individers viljor, åsikter och handlingar. Därmed blir det rationella beslutet det rätta beslutet som leder till den enskilde individens mål. Det som ofta diskuteras om denna teori, är om det gemensamma bästa kan nås genom liberalismens fokus på egenintresse hos individen.

Den republikanska traditionen lägger sin tyngdpunkt på medborgarens deltagande, gemenskapen och sökandet efter konsensus i syfte att uppnå det gemensamma bästa. Det är av vikt att medborgaren är aktiv i den demokratiska processen. Medborgaren ingår som en del i sin omgivning och i det samhälle som den lever i. Tillsammans bör medborgarna söka efter det gemensamma bästa och i så hög grad som möjligt söka konsensus och förståelse.⁷ Detta innebär att man i republikanismen värderar det ickeinstrumentella. Språk, moral, tradition och värderingar är viktiga ingredienser i ett socialt kapital som formar den gemensamma grund som republikanismen bygger på. Först vid ett deltagande blir individen demos, vilket i sin tur är fundamentalt då de politiska rättigheterna skapas.

Strukturalismen i sin tur framhäver människan som en produkt av sociala och ekonomiska strukturer. Den motsätter sig liberalismens naturrättsliga värden och rättigheter och menar att människan som socialt väsen är kopplad till de sociala förhållanden som råder. Det är genom förändring av strukturer och socioekonomiska förhållanden som människan kan skapa ett rättvist och jämlikt samhälle. Demokratin som begrepp blir irrelevant om de strukturella förhållandena hindrar majoriteten eller delar av befolkningen från utöva inflytande.⁸ Det innebär att strukturalismen ser ett klart samband mellan den politiska och den ekonomiska

⁶ Held ,2005, sid. 107.

⁷ a.a sid. 86.

⁸ a.a sid. 174.

sfären. För att en demokrati ska fungera måste individen ha rättigheter i det ekonomiska systemet. Utifrån detta kan människan villkorslöst verka i en demokrati, och först då är det en demokrati. Förutom dessa grundläggande demokratiteorier använder vi oss av en mängd teorier och teoretiska begrepp som utvecklats inom demokratiforskning. Till exempel blir Jürgen Habermas teorier om kommunikativt handlande och deliberativ demokrati väsentliga för att kunna analysera och tolka källmaterialet.

Även teorier framlagda av Max Weber och Joseph Schumpeter och Robert Putnam är återkommande i vår analys genom sina teorier. Teorier och begrepp får också dubbel betydelse inte enbart för vår egen analys utan också genom att de frekvent behandlas i vårt källmaterial. För att förhålla sig till den användning som skaparna av källmaterialet gör krävs att deras förhållande till teorierna kritiskt granskas. Weber och Schumpeter förespråkar båda en sorts teknokratisk vision om den demokratiska utvecklingen. Några av de större skillnaderna ligger i att Weber anser att den politiska sfären ligger nära förbunden till den ekonomiska och genom sin modell om mänskliga handlanden kategoriserar dessa i målrationella, värderationella, traditionella och affektmässiga handlanden.⁹ Några sådana aspekter finns inte i Schumpeters teori, tvärtom menar han att politik är en sfär som står för sig själv och inte har några direkta kopplingar till exempelvis ekonomiska intressen.¹⁰ Robert Putnams teorier om det sociala kapitalet¹¹ är också högst relevant när man granskar dessa rapporter. Det sociala kapitalet, menar Putnam, utgörs av de sociala band som uppstår mellan människor i olika beroendesituationer. Det är ett slags förtroende som bygger på att människor har förtroende för varandra och är samarbetsvilliga på grund av detta beroende. När man talar om en deltagaraktiv demokrati är det svårt att bortse från de teser som Putnam lägger fram.

En återkommande referens genom arbetet är David Helds bok *Demokratimodeller* som utgör en samling presentationer av demokratiska teorier och den statsvetenskapliga begreppsomenklaturen. En annan relevant referensanknytning till Held ligger i det faktum att en del av den behandlade empirin även den använder sig av Held som referensmaterial. Målet blir att försöka utröna hur författarna avser att demokrati i skolan bör se ut baserat på styrdokument och teorier för att sedan kritisk granska denna demokratibild utifrån ett antal

⁹ Max Weber, *Ekonomi och samhälle*, Lund, Argos, 1983, sid. 18.

¹⁰ Held, 2005, sid. 223.

¹¹ Robert Putnam, *Den ensamme bowlaren*, Stockholm, SNS Förlag, 2006, sid. 8.

demokratiteorier. Dessa teorier utgör den referensram utifrån vilka vi analyserar skolforskningen. Genom att se vilka begrepp och normer som rapporterna använder sig av, och ställa dessa mot rådande teorier och idéer får vi fram en teorikritisk metod som ger en bild av hur skolforskningen använder sig av dessa begrepp och teorier.

1.5 Empiriskt material

1.5.1 Empiriskt urval och avgränsning

För vår undersökning är inte rapporternas resultat i sig viktiga utan hur dessa behandlas med avseende mot demokratiska teorier. Därför har vi inte heller tagit ställning till de didaktiska metoder som föreslås i några av rapporterna. Relevant för oss är också hur begrepp och teorier behandlas och främst vilka begrepp och teorier som behandlas i rapporterna. I redovisningen av undersökningarna är det endast de delar med demokratiteoretisk relevans, och anknytningar till våra frågeställningar, som redovisas. Rapporterna som valts ut till vår undersökning har som gemensam nämnare att de alla ingår i stora forskningsprojekt eller forskningssatsningar som har skolan som mål för sina studier. Rapporterna har också den gemensamma nämnaren att de rör demokrati eller demokratiska frågor. Vi menar att dessa rapporter representerar det inflytande som skolforskningen får då dessa rapporter är av direkt betydelse för utvärderingen av den svenska skolan.

1.5.2 Presentation av källmaterial

Förutom den konkreta kunskapen har skolan också som mål att förbereda eleverna för framtiden genom att göra dem till goda samhällsmedborgare och fostra dem i demokratisk anda. I LPO¹² såväl som LPF¹³ nämns elevers förståelse och förberedelse inför såväl demokrati som samhällsliv. För att få grepp på elevers demokratiska kompetens har ett flertal nationella utvärderingar gjorts av grundskolan och redovisats i IPD-rapporter (Institutionen för Pedagogik och didaktik, Göteborgs Universitet). IPD rapport 2005:01, 2005:02 och 2005:07 ingår alla i ett större forskningsprojekt om ungdomar som politiska aktörer. Projektet har haft som syfte att studera hur ungdomar går till väga för att påverka och hur deras handlingar har påverkat såväl som blivit påverkade av deras närmiljö.

¹² Utbildningsdepartementet, LPO 94, 1994, sid. 5.

¹³ Utbildningsdepartementet, LPF 94, 1994, sid. 5.

Rapport 2005:01 och 2005:02 studerar elevers försök att påverka i skolan. Hur de går till väga, hur de resonerar och vad resultaten av deras påverkans försök. Rapport 2005:07 inriktar sig på de kontexter i vilka elever försöker påverka sin omgivning. Elevernas syn på maktrelationer och egna möjligheter att påverka står i fokus. I en IPD-rapport (nr 2005:04) har man mätt elevers demokratiska kompetens. Här vill man undersöka år-9 elevernas syn och kunskap om politik och demokrati och deras inställning till demokratiska processer. Den sista rapporten (IPD-rapport 2005:05) är en undersökning om elevers syn på globala förhållanden och framtiden. Gemensamt för IPD-rapporterna är att de är delar ur en större undersökning. Denna undersökning genomfördes år 2003 på 197 skolor, där över 10000 elever och 1900 lärare har fått svara på ett stort antal enkäter. Dessa undersökningar sammanställs och analyseras i olika rapporter.

Dessa rapporter är i undersöker det aktuella förhållandet mellan dagens undervisning och hur den står sig gentemot de styrdokument som ligger till grund för den svenska skolan. Det innebär också att kraven på dessa rapporters relevans är mycket höga, både teoretiskt och analysmässigt. Men ibland är inte ens dessa helt opartiska, även om det är författarnas syfte att ha ett objektiva förhållningssätt till dessa undersökningars resultat. Vilka parametrar man använder är i och för sig ett val som står till författarnas förfogande, och att dessa är noga utvalda råder inga tveksamheter om. Däremot ställer vi oss frågan om de är tillräckliga för att få fram ett resultat som ska bilda underlag för Skolverkets framtida utvärderingar och mål.

2 Genomgång av källmaterial

I den här delen presenteras de rapporter som utgör uppsatsens källmaterial. Materialet består av ett antal forskningsrapporter som behandlar demokratifrågor i skolan. Fokus ligger här dels på att ge en överblick av källmaterialet samt att lyfta fram författarnas teoretiska resonemang, resultat och analyser. I varierande grad behandlar källmaterialet också områden som inte är direkt relevanta för den aktuella undersökningen och genom empiribehandlingen i detta avsnitt sorteras de relevanta områdena ut. RoseMarie Kamperin och Elisabet Öhrns rapporter kommer att till stor del behandlas gemensamt då de utgör delar av en större helhet i ett forskningsprojekt och på så vis ofta relaterar till varandra och delar gemensamma utgångspunkter. Vilgot Oscarssons båda rapporter behandlas till största del var för sig då de till viss del skiljer sig från varandra vad gäller ämne och innehåll.

2.1 Inledande om IPD rapport 2005:01, 2005:02 och 2005:07

I "Försök att påverka – delrapport 1 & 2" har RoseMarie Kamperin undersökt elevers påverkningsmöjligheter. Tillsammans med Elisabet Öhrns rapport "Att göra skillnad" utgör de båda studierna forskningsprojektet "Ungdomar som politiska aktörer" där elevers erfarenheter och former för inflytande studeras. Undersökningarna har förutom elevernas påverkan också haft visst fokus på betydelsen av kön och makt i skolan. Projektet är finansierat av Forskningsrådet för Arbetsliv och Socialvetenskap. Elisabet Öhrn är professor i pedagogik vid Institutionen för Pedagogik på Högskolan i Borås och RoseMarie Kamperin är universitetsadjunkt vid Institutionen för Pedagogik och Didaktik på Göteborgs Universitet.

2.1.1 Kamperin och Öhrns teoretisk utgångspunkt

Studierna utgår från sociologen Anthony Giddens struktureringsteori som vill påvisa kopplingar mellan omgivande strukturer och aktörernas handlingar inom dessa strukturer. Teorin går i korthet ut på att aktören, individen, handlar efter de regler eller förväntningar som finns inom strukturen där han eller hon agerar och genom sina handlingar återskapar strukturen. Strukturen och aktören är alltså sammanbundna i en form av symbios där aktörens

handlingar, styrda av de ramar som strukturen satt upp, återskapar de ramar och den struktur som föranledde aktören att utföra handlingen. Kamperin uttrycker det så här då hon tolkar Giddens i inledningen av sin rapport.

Giddens (1984) knyter samman strukturer och individens (aktör) handlingar. Strukturer konstitueras av aktörens handlingar och innebär både begränsningar och möjligheter till handling (Öhrn, 1997). Giddens menar att handlandet är intentionellt (Calander, 1999), det vill säga att handlingen innefattar aktörens intentioner och motiv, vilket är struktureringsteorins centrala tema. På så vis låter individen tidigare erfarenheter styra handlandet mot framtiden. Strukturer är inte något som existerar utanför individen utan finns närvarande i social interaktion oavsett om individen väljer att handla eller ej.¹⁴

Även i Kamperins andra rapport och hos Öhrn finns liknande stycken. För den aktuella forskningen är strukturen central men aktören får en viktig roll. Aktören anses nämligen vara i högsta grad medveten om de regler och/eller de förutsättningar som fått honom eller henne att agera på ett visst sätt. Aktören anses vara ett resonerande och kalkylerande subjekt. Aktören är alltså inte enbart en produkt eller en slav under strukturen, istället är aktören medveten om sin roll i strukturen och också medveten om strukturen. Aktörens syn på händelser eller skeenden blir därmed också relevanta för att förstå sammanhang eller situationer som uppstår.

I rapportens utgångspunkt har också elevernas genus och sociala bakgrund en klart framträdande roll. Strukturerna, och därmed också handlingarna, anses kunna skilja sig mellan de olika sociala sammanhang i vilka de olika klasserna som studeras befinner sig. Detsamma gäller för genusforskningen där en diskussion förs om genusets betydelse för de strukturella ramar inom vilka aktörerna handlar. Om båda kan sägas att de är traditionella faktorer då strukturer studeras. Särskilt klassbegreppet torde vara relevant då det i sig själv är en produkt av strukturtänkande. Även genusbegreppet är starkt förankrat i strukturalismen. Därav ges dessa båda faktorer speciell vikt i den aktuella studien även om struktureringsteorin som ligger till grund för undersökning är en något annorlunda teori än den som exempelvis den mer radikala inriktning Karl Marx använde.

¹⁴ RoseMarie Kamperin, IPD-rapport 2005:01, Försök att påverka – Delrapport 1, Göteborg, Göteborgs Universitet, 2005, sid. 13.

2.1.2 Forskningsrapporternas genomförande

I det aktuella projektet har elever i årskurs 9 observerats på ett antal olika skolor. Kamperin har fokuserat på skolor utanför storstadsregioner medan Öhrn har studerat elever i storstadsskolor. Studiens empiri är uppbyggd av observationer i ett antal klasser som har följts under några veckor. Observationerna har sedan kompletterats med intervjuer med både elever, lärare och skolläda. Observationerna som de båda forskarna utfört har genomförts i slumpmässigt utvalda klasser. Observatörerna har sedan följt dessa klasser kontinuerligt under deras skolgång i flera veckor varpå de sedan har utfört intervjuer. Intervjuerna med eleverna utfördes i mindre grupper och i dessa diskuterades såväl elevernas syn på sina egna möjligheter att påverka såväl som deras åsikter och tankar om händelser som observerats i deras klasser eller på skolan som helhet. Intervjuerna blir mycket centrala i studien då de intervjuade används som redskap för att beskriva och förklara de rådande strukturerna.

Såväl Öhrn som Kamperin använder intervjuerna med eleverna som utgångspunkt och filter när de analyserar sina observationer. Det är ofta elevernas egna ord och tankar som får ge mening åt observationerna och förklara händelseförlopp. Förutom eleverna blir även lärare och representanter för skolläda intervjuade. Ofta används dessa intervjuer för att bekräfta eller klargöra händelseförlopp eller omständigheter som eleverna diskuterat. En av de skolor där Öhrn förlagt sin undersökning har problem med segregation. Problematiken har sin bakgrund i både etniska och socioekonomiska förhållanden på skolan och i skolans upptagningsområde. Öhrn väljer att ägna denna problematik ett relativt stort utrymme. Rapporternas huvudfokus ligger på elevernas påverkansmöjligheter och inslag av rapportens huvudtema kommer även in i de avsnitt som behandlar segregationsproblematiken på skolan. Liknande inslag finns även i den del av rapporten där Öhrn diskuterar den andra skolan.

Vad gäller den skolan rör sig diskussionen dock om könsroller och ekonomi snarare än segregation/integration. Även Kamperin har i sina rapporter utläggningar över förhållanden och problem på de aktuella skolorna även om de hos henne tar betydligt mindre plats. Gemensamt kan sägas vara att dessa utläggningar har en viss relevans antagligen som direkta mål för elevernas vilja till förändring eller som starkt påverkande alternativt bidragande för elevernas syn på de egna möjligheterna till att påverka.

2.1.3 Kamperin och Öhrns analys

I de tre rapporterna framkommer det att eleverna upplever det som mycket svårt att påverka. Författarna å sin sida tycks till viss del ge eleverna medhåll i svårigheterna. Ett problem uppstår dock i att författarna inte använder någon direkt modell för att påvisa elevernas inflytande eller brist på inflytande. Fokus läggs på vad eleverna vill förändra och om det de vill förändra faktiskt har ändrats. Resultatet av påverkansförsöken blir viktiga som tecken på ifall eleverna lyckats påverka eller inte. Genomgående i intervjuerna med elever så tillfrågas de huruvida de försökt att påverka någonting och om detta förändrats. Detta gäller dels saker som skett tidigare under elevernas skolgång men också dels om aktuella händelser under observationsperioderna. Såväl Öhrn som Kamperin fokuserar mycket på om påverkansförsöken har gett resultat och vad det var som eleverna ansåg gav resultat.

Situationer så som schemaförändringar redovisningssätt och övriga frågor som är direkt studierelaterade anses utgöra ett område där eleverna kan påverka då diskussioner med lärare ofta får resultat. Även om eleverna vid vissa tillfällen får *ta hjälp* av föräldrar som trycker på framställs dessa situationer som exempel där eleverna ofta kan påverka. Svårare anses då frågor som har att göra med ekonomi vara att påverka. När eleverna haft synpunkter eller efterfrågat förändringar som skulle påverka skolans budget och ekonomi är rapporterna överens om att chansen att påverka för eleverna är mycket låg. Elevernas krav på förändringar får sällan gehör hos skolledning och rektor och allt som oftast hävdas att ekonomin som den faktor som förhindrar att förändringar genomförs. De lyckade påverkansförsök som genomförts har allt som oftast involverat föräldrar och skett åtminstone delvis utanför skolans värld.

Tydligt är också att formellt elevinflytande som till exempel klassråd och elevråd av eleverna själva anses vara ineffektiva för att inte säga meningslösa. Påverkans försök genom dessa formella elevorgan lyckas enligt eleverna väldigt sällan och det anses allmänt vara så att de i själva verket är en form av alibi för att skolledningen skall kunna säga att den lyssnar på eleverna. Istället för att använda sig av dessa formella former för inflytande vänder sig eleverna istället direkt till en lärare eller annan berörd personal. Eleverna själva menar att de här får ett bättre gensvar för sina åsikter och tankar hos vissa lärare. Alla lärare är inte lika här enligt eleverna utan vissa lärare är mer mottagliga för elevernas förslag och är bättre på att

hjälpa eleverna att driva frågorna. Eleverna menar nämligen att det är mycket lättare att påverka om de har en lärare på sin sida eller om de försöker att påverka genom en lärare.

Att eleverna väljer läraren som diskussionspartner vad gäller frågor som rör de direkta studierna såsom schemaändringar eller liknande ter sig ganska naturligt, menar författaren. Läraren är i de här fallen själv direkt inblandad i de processer som eleverna önskar förändra och således kommer läraren oundvikligen att bli inblandad oavsett vem eleverna hade vänt sig till. Om eleverna önskar påverka något som ligger direkt inom lärarens auktoritet ter det sig därför onödigt att blanda in andra personer *utifrån*, åtminstone om det visar sig att läraren inte direkt motsätter sig elevernas åsikter. Ovanstående är sannolikt inte särskilt förvånande, men Öhrn och Kamperin menar att på grund av att eleverna agerar på det här sättet när det gäller frågor som är studie- eller lektionsrelaterade så får det följer på hur de agerar i andra frågor. Här blir struktureringsteorin viktig då eleverna byggt upp en struktur där de försöker påverka genom lärarna i vissa frågor, frågor där framgång för elevinflytande är relativt stort. Denna struktur gör att eleverna också vänder sig till lärarna då det gäller frågor som strikt sett ligger utanför lärarens auktoritet. Detta kan gälla saker som skolmiljö eller liknande.

Vad som är kännetecknande för nämnda påverkanssituationer är två saker. För det första att ungdomarna företrädesvis vänder sig till en särskild lärare som de har personligt förtroende för, med avseende på bland annat möjligheter att påverka.¹⁵

Istället för att gå via de formaliserade råden pratar ungdomarna direkt med någon lärare, först och främst någon som de vet eller tror att de kan prata med¹⁶

Kamperin påpekar här i sin slutdiskussion just hur hon anser att eleverna betar sig för att påverka. Diskussionen fortsätter sedan med att författaren menar att det är förhållandet till läraren som blir viktigt. Lärarna som eleverna vänder sig till är de som de har haft mycket kontakt med och som de känner att de kan lita på. Det är också viktigt för eleverna att de lärare som eleverna väljer att vända sig till är öppna för diskussioner med eleverna. Deras val av lärare kan bero på egna erfarenheter men också dels på erfarenheter från äldre syskon eller andra som tidigare haft med skolan och dess organisation att göra. Detta är följaktligen ett resultat av strukturer och traditioner som råder. Dessa återskapas också kontinuerligt av elevernas handlingar.

¹⁵ Kamperin , IPD-rapport 2005:01, sid. 83.

¹⁶ *ibid*

Förutom lärare händer det också att eleverna vänder sig direkt till rektorn. Detta anses också tillhöra de som tidigare nämnts informella försöken att påverka. De frågor som eleverna tar upp med rektorn är i flera fall rent officiellt tänkta att vara sådana frågor som skulle hanteras genom formella elevorgan såsom elevråd eller liknande.

Eleverna känner dock ingen tilltro till de representativa metoderna för påverkan som existerar. Så här skriver Öhrn om elevernas syn på elevrepresentation.

När det gäller strategier för att förändra skolan, skolan är ungdomarna påtagligt eniga om vad som inte fungerar är skolans råd. Rönnskolan hade ett antal råd, men ungdomarna uppfattade sig inte få mer inflytande för det. Råden ses som tämligen betydelselösa för eleverna. (Kamperin 2005a, beskriver detsamma från studiens andra klasser). Antingen anses råden inte fungera internt eller anses deras förslag inte höras av skolledningen.¹⁷

Båda författarna verkar alltså vara överens om hur bilden ser ut vad gäller elevråden och elevernas uppfattning om dessa. Följden av misstron mot råden blir att eleverna istället, som grupp, själva försöker påverka rektorn eller skolledningen. Rektorn ses av eleverna som den högsta tillgängliga auktoriteten (och är också i realiteten just det). Denna kontakt är dock inte helt oproblematisk då eleverna själva menar att det kan vara mycket svårt att få gehör för sina åsikter. De strategier eleverna tillämpar då de vänder sig till skolans ledning har flera komponenter. De låter till exempel elever som anses väl lämpade föra deras talan i diskussionerna. Som tidigare nämnts försöker de få hjälp med sig lärare som kan stödja dem. Ett annat viktigt vapen i elevernas arsenal är föräldrarna. Eleverna framhåller ofta just föräldrarna som en resurs de kan ta till för att få sin vilja igenom då de själva misslyckats med att påverka en situation. Eleverna upplever att föräldrarnas inflytande är större än vad det egna är. Föräldrarna blir tagna på allvar och är svårare att ignorera.

Eleverna känner själva att de ofta inte får gehör för sina idéer. Allt som oftast är det ekonomin som ges skulden för att någonting inte går att genomföra eller för att något inte går att ändra på. Skolledningen hänvisar till att det inte finns några möjligheter att genomföra förändringar då budgeten ligger fast. Ekonomin kan utnyttjas som ett svepskäl för att inte genomföra förändringar som ledningen ser som problematiska eller jobbiga, en åsikt som eleverna verkar ge visst uttryck för, men det kan också vara så att det finns reella ekonomiska restriktioner för

¹⁷ Elisabet Öhrn, IPD-rapport 2005:07, *Att göra skillnad. En studie av ungdomar som politiska aktörer i skolans vardag*, Göteborg, Göteborgs Universitet, 2005, sid. 119.

skolans ledning. Ofta verkar det som om hänvisningen till ekonomin mer eller mindre betyder att det är slutdiskuterat och att det inte går att göra något.

Ibland är dock just ekonomin målet för viljan att förändra och påverka. De ekonomiska ramarna ligger dock utanför den enskilda skolans sfär, de är givna av samhället eller mer specifikt på politisk nivå. Det finns enligt Öhrn vissa försök att påverka den ekonomiska situationen i skolorna. Gemensamt för de påverkansförsök som Öhrn hänvisar till som gäller direkt ekonomiska eller budgetfrågor är att de är protester mot nedskärningar eller tilltänkta sådana. Och även om eleverna här spelat en viktig roll så är de en del av ”påverkansmaskinen” och åtminstone vid en av de två situationerna handlar det snarast om protester med en vidare omfattning i kommunen/staden. Öhrn påpekar också att det som eleverna vill förändra ofta ligger inom ett socioekonomiskt område och därför blir mycket svårtillgängligt för eleverna.

Det ges också exempel på hur eleverna använder kunskap om demokrati i sina försök att protestera. De använder metoder som de tagit från sin omgivning och använder dessa för att framföra åsikter eller påverka. Exempelen kan handla om protestlistor, synliga protester eller i ett fall till och med en form av strejk mot vissa lektioner. Det är här som eleverna använder sig av sin kunskap om demokrati, menar författarna.

2.2 Inledande om IPD-rapport 2005:04 och 2005:05

De rapporter som Vilgot Oscarsson, universitetslektor vid Göteborgs Universitet, presenterar har hämtat sitt underlag i NU03¹⁸. Denna i sin tur, som gjordes 2003, är den största nationella utvärdering som genomförts i den svenska grundskolan. Dess syfte är att ge sammanfattande insikter i huruvida målen är uppfyllda i grundskolan. Detta innebär att undersökningen både utvärderar i ett övergripande perspektiv och ämnesvis. Utifrån detta jämförs sedan dess innehåll med den ifrån 1992 genomförda nationella utvärderingen för att kontrollera och påvisa förändringar och ge anvisningar om nödvändiga utvecklingsinsatser. Utvärderingen är

¹⁸ Nationell utvärdering av grundskolan 2003.

ett resultat som Skolverket sedermera presenterat för regeringen som initialt var uppdragsgivare.¹⁹

Utvärderingen genomfördes med totalt 10000 elever och 1900 lärare i 197 skolor med årskurserna 5 och 9. Totalt har sexton av grundskolans ämnen utvärderats med hjälp av enkäter, processtudier och prov i de olika ämnena. Olika forskargrupper vid högskolor och universitet har sedan utfört analyser av ämnena. Slutredovisning, analys och planläggning har Skolverket ansvarat för. Resultaten redogörs i fyra huvudrapporter, en sammanfattande och tre ämnesvisa. De tre senare har för varje tillhörande ämne mer djupgående rapporter. Två av dessa fördjupade rapporter har Vilgot Oscarsson skrivit. Dessa båda är IPD-rapport 2005:04 som heter ”Elevers demokratiska kompetens” och IPD-rapport 2005:05 som heter ”Elevers syn på globala förhållanden och framtiden”. Dessa båda kommer här att redovisas mer utförligt för att samverka till det empiriska underlag som skall undersökas.

2.2.1 IPD-rapport 2005:04

Denna rapport behandlar elevers demokratiska kompetens. Vilgot Oscarsson är huvudansvarig och därför är det hans namn som nämns i referenserna. Rapporten har sin grund i NU03 och inriktar sig på år 9-elever. Elevernas kunskaper och förhållningssätt till demokrati och deras kompetens mäts här genom frågeställningar som har sin grund i en modell som Oscarsson lägger fram. Syftet med modellen är att täcka tre olika demokratiteorier som används för att analysera resultaten i frågeställningarna för att sedan se om dessa resultat, elevernas demokratiska kompetens, uppnår Oscarssons tolkningar av styrdokument.

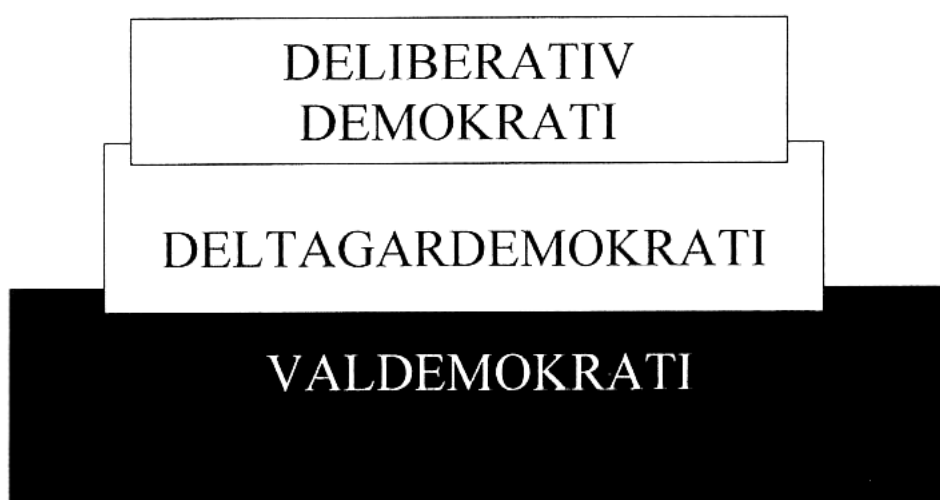
2.2.2 Teoretisk utgångspunkt i rapport 2005:04

Rapporten utgår ifrån en analys där de aktuella styrdokumenterna Lpo 94 och kursplanerna för de samhällsorienterade ämnena övervägande främjar en bevarande och bekräftande demokratisyn. Detta menar författaren på bekostnad av den fördjupande och konfliktcenterade demokratisynen. Författaren sammanfattar detta enligt följande:

¹⁹ Vilgot Oscarsson ,IPD-rapport 2005:04, sid. 5.

”I dagens styrdokument betonas starkare än någon gång tidigare att samhällsundervisningen skall bidra till att fostra aktiva, deltagardemokrater samt att den demokratiska värdegrunden skall lyftas fram i undervisningen. Skolan skall inte vara värdenneutral utan alla i skolan skall försvara och verka för demokratiska värden därtill förespråkas i styrdokumentet en skola med deliberativa samtal som en central demokratifrämjande aktivitet.”²⁰

I sin rapport ställer sig författaren frågan i vilken utsträckning skolan och eleverna lever upp till dessa krav och hur de kan härledas till olika demokratiteorier. För att få svar på detta använder han sig av tre demokratimodeller; valdemokrati, deltagardemokrati och deliberativ demokrati. Dessa ska inte ses som motparter utan komplement till varandra (figur 1).²¹

Figur 1.

Allmänna regelbundna val är det som främst kännetecknar den valdemokratiska modellen. Här är inte kravet ett högt valdeltagande utan tillgång på representation och ansvarsutkrävande. Här menar författaren att medborgaren måste ha kunskaper om vilka partier som finns och vilken ideologisk riktning dessa partier har. Likaså måste medborgaren ha en egen åsikt i politiska sakfrågor. Dessutom förutsätter valdemokratien att väljaren känner till hur allmänna val gestaltas på olika politiska nivåer. I skolan ska det valdemokratiska perspektivet rikta in sig på kunskaper om den politiska processen och demokratins spelregler. De demokratiska rättigheterna och skyldigheterna är också en uppgift för skolans demokratifostran.

²⁰ Oscarsson, IPD-rapport 2005:04, sid. 12.

²¹ a.a, sid. 13.

Den deltagardemokratiska modellens grund ligger i att det finns ett dynamiskt politiskt deltagande jämt fördelat på grupper ur olika sociala ursprung. Detta innebär ett högt valdeltagande men också en politisk aktivitet där det primära är att medborgaren ska vara aktiv i den politiska opinionsprocessen. Kravet på medborgaren för att deltagardemokratin ska fungera är enligt författaren ett flertal. Medborgaren måste ha kunskaper och färdigheter som används i den deltagardemokratiska processen. Som exempel ges förmåga att leda ett möte, skriva protokoll, skriva till myndigheter och insändare samt att bilda opinion²². Skolans demokratiuppdrag i relation till deltagardemokrati blir sålunda främst att eleverna skall ha inflytande den egna undervisningen. Ett aktivt deltagande skall entusiasmeras för att eleven skall utveckla en förtrogenhet med möjligheten att påverka sin livsmiljö.

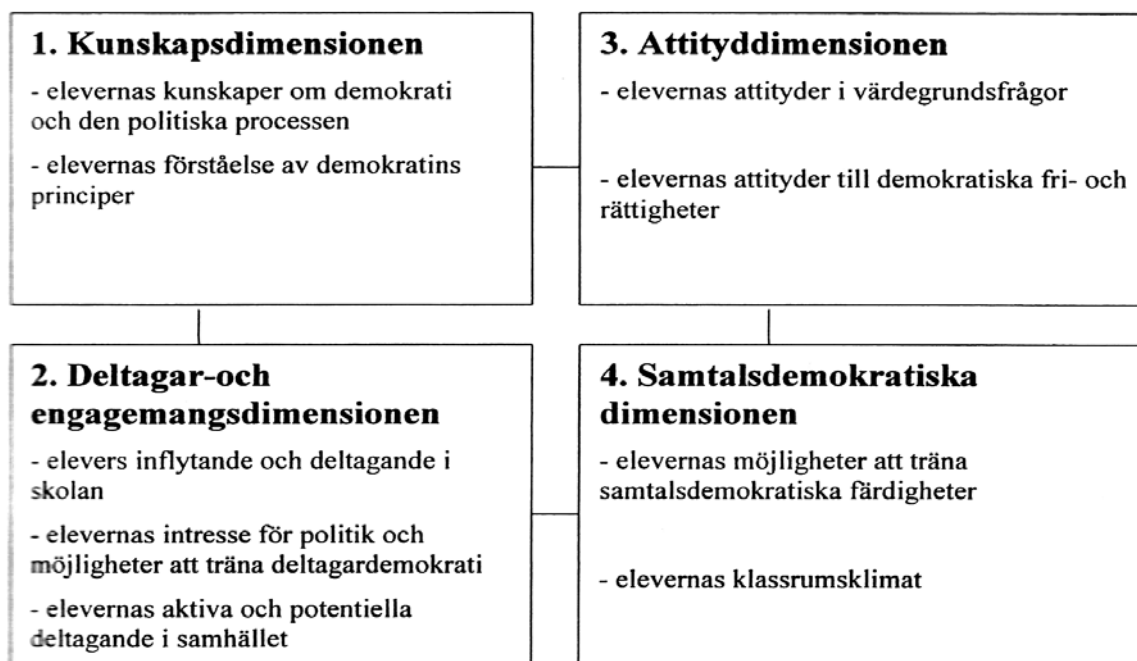
Samtalets och argumentationens grundläggande betydelse för demokratin är det fundamentala i den deliberativa demokratimodellen. Denna modell kallas ibland även samtalsdemokrati, vilket författaren i fortsättningen kommer att referera till. Här är det de rationella argumentens styrka som fäller ett avgörande, inte makt, utbildning, social position eller ens majoritetsprincipen. Kunskapskraven är mindre än i de tidigare nämnda modellerna. Det krävs dock förmåga och motivation att delta i ett intellektuellt samtal där målet är att skapa konsensus. Andra fundamentala kompetenser är förmåga att känna empati och se flera perspektiv på en och samma fråga. Alla involverade i det demokratiska samtalet ska se varandra som jämlikar och bortse från egenintresse. Denna modell av demokratins primära mål är att skapa förståelse och djup i den demokratiska diskussionen. Denna demokratiska samtalsprocess främjas genom själva deltagandet och resulterar i legitimitet och kompetens. Att skolan ska främja att varje elevs utvecklande i personliga ställningstagande och möjligheter till sådana framgår i Lpo 94. Där finner man även att eleverna ska lära sig att lyssna, diskutera, argumentera och få användning av dessa kunskaper. Även i kursplaner framgår vikten av samtal och argumentation mellan skilda åsikters företrädare. Författarens konklusion av dessa tre demokratimodeller blir att "...skolans demokratiuppdrag innehåller element från olika samhällsvetenskapliga demokratiska perspektiv men med betoning på deltagar- och samtalsdemokratin."²³ Det vill säga att den valdemokratiska och deltagardemokratiska modellen står för grunden men att detta ska tolkas genom samtalsdemokratiska ögon.

²² Oscarsson, IPD-rapport 2005:04, sid. 16.

²³ a.a sid. 19.

2.2.3 Genomförande i rapport 2005:04

För att kunna genomföra en sådan undersökning måste forskaren definiera vissa begrepp. I detta fall blir nyckelbegreppet *demokratisk kompetens*. Detta är i undersökningen ett sammanfattande begrepp om elevers kunskaper om demokrati, attityder till demokrati och demokratiska värden, deltagande och engagemang i sin vardagsmiljö samt sin samtalsdemokratiska klassrumsmiljö.²⁴ Analysmodellen delas upp i fyra dimensioner enligt figur 2²⁵.

Figur 2.

Denna modell, menar Oscarsson, kommer att vara till hjälp för att svara på en rad frågor om elevers demokratiska kompetens. Först ut av resultatredovisningarna är elevers kunskaper om det svenska politiska systemet. Här fick eleverna bland annat svara på en rad faktafrågor så som hur många ledamöter riksdagen har, vilka val man väljer representanter för, när man gör detta och frågor angående partisystemet. Eleverna fick också tolka olika politiska budskap och placera de sju riksdagspartierna och sig själva på en vänster-högerskala. Resultatet visade att eleverna har dåliga kunskaper i hur det politiska systemet fungerar, men att det sannolikt ligger i nivå med den genomsnittlige väljaren. Kunskapsnivån är heller inte på den nivå som är efterfrågad i en fungerande demokrati ur valdemokratiska och deltagardemokratiska

²⁴ Oscarsson, IPD-rapport 2005:04, sid 21

²⁵ ibid.

perspektiv. Någon analys ur samtalsdemokratiskt perspektiv redovisas inte.²⁶ Nästa steg blev att mäta elevernas kunskaper och förståelse för de principer som demokratin består av. Detta mättes på tre olika sätt:

1. elevernas beskrivning av demokrati
2. elevernas acceptans och förståelse av majoritetsprincipen
3. elevernas attityder till och förståelse av demokratins principer

För att mäta den första punkten ställdes frågan: ”Hur vill du beskriva demokrati?”²⁷ där eleverna svarade i mer eller mindre utvecklade svar. Att två tredjedelar av de tillfrågade hade med ”folkstyre” eller ”folket bestämmer” i sitt svar är noterbart. Övriga hade med ”folkstyre” i sitt svar men kompletterade det med ytterliggare någon förklaring. Ur Oscarssons perspektiv var det noterbart, för detta visade enligt denne hur läroboksbunden denna kunskap är. Slutsatsen av denna fråga blev att det fanns tre kategorier av demokratiuppfattning bland eleverna. En central uppfattning där demokrati är en beslutsprocess, den andra lyfte fram fri- och rättigheter medan den tredje var individens möjlighet att påverka.

Då majoriteten av eleverna i första hand lyfte fram demokrati som en beslutsprocess, dras slutsatsen att demokratiuppfattningen har en valdemokratisk inriktning och detta på grund av den entydiga bild som läroböckerna ger av demokrati, en beslutsmetod i samförstånd och harmoni. Den andra punkten var om eleverna visade acceptans och förståelse för majoritetsprincipen. Eleverna ställdes inför ett val om en förestående klassresas mål. Bland förlorarna var det 69 % som accepterade förlusten och av dessa ville 60 % jobba vidare för att försöka komma i majoritet nästa gång. Men av det totala antalet förlorare ville 28 % inte jobba vidare och 18 % sa att de inte brydde sig. Läger man till de 9 % som inte tänkte följa med var det nära 30 % som enligt Oscarsson inte hade majoritetsprincipen som självklar. De väljer helt enkelt att lämna beslutsarenan. På den sista punkten mättes elevernas attityder till och förståelse av demokratins principer. Här fick eleverna svara på elva olika frågor²⁸ om vad de ansåg vara bra eller dåligt för demokratin. Här visar resultatet på att eleverna visar en

²⁶ Oscarsson, IPD-rapport 2005:04, sid. 29.

²⁷ a.a sid. 30.

²⁸ Bilaga 1- Oscarsson,IPD-rapport 2005:04, sid. 34.

tillfredställande förståelse för demokratins principer, och att den valdemokratiska modellen ligger som grund för den ”goda demokratin”²⁹. Oscarsson menar att

...det finns en positiv samvariation mellan politikerkunskaper och ett stöd för demokratins grundprinciper. Detta innebär att om eleverna fördjupar sina kunskaper om den politiska processen och politiska institutioner så ökar också sannolikheten att stödet för demokratins grundprinciper stärks.³⁰

Sammanfattningen av dessa tre punkter är att eleverna inte har tillfredställande politiska kunskaper i relation till kursplanen. Författaren ifrågasätter vad som konstituerar elevernas betyg när lite mer än 50 % av eleverna får godkänt eller därutöver. Mätningen visar också att eleverna har en oreflekterad demokratiuppfattning och att demokrati är lika med allmänna val för eleverna. Majoritetsprincipens acceptans och är dock utbredd och det finns en relativt god attityd till grundprinciperna i demokratin.

Deltagande och engagemang bland eleverna mättes också med utgångspunkt från deras möjlighet att påverka i skolan. Arbetssätten ansåg de flesta eleverna att de kunde påverka arbetssättet, men inte vad de skulle arbeta med. Här menar författaren att det ska lämnas mer utrymme för att eleverna skall kunna påverka vad som studeras. Detta i syfte att få dem mer intresserade. Det politiska intresset mättes också där över tre femtedelar inte var intresserade av politik. Dock var dessa siffror lägre än en tidigare undersökning vilket leder till slutsatsen att eleverna är intresserade av politik och frågor om samhället. Dessutom ger det en god grund för ett stort medborgerligt deltagande. Detta leder till nästa mätning i den deltagardemokratiska modellen, demokratisk träning. Här visar siffrorna en anmärkningsvärd låg siffra vad det gäller demokratisk träning. Över 70 % säger sig aldrig eller endast någon enstaka gång under skolgången ha fått demokratisk träning. Dessa siffror är dock inte av alarmerande sort, säger författaren. De visar mer på att det behövs mer demokratisk träning i skolan för att skolan ska infria sitt mål av det demokratiska uppdraget. Den fjärde mätningen mäter om eleverna vill påverka. Eleverna svarade på frågor där faktiska eller möjliga påverkansmöjligheter utgjorde frågeställningarna³¹. Dessa siffror visar att eleverna vill vara med och påverka i samhället. Antingen redan nu eller i framtiden, vilket leder till att samhällengagemanget ser ut att öka inför framtiden. En annan fråga som besvaras i undersökningen i samband med deltagardemokratiska mål är vilka som potentiellt blir de

²⁹ Oscarsson, IPD-rapport 2005:04, sid. 35.

³⁰ Ibid.

³¹ Bilaga 2 – Oscarsson, IPD-rapport 2005:04, sid. 42.

aktiva medborgarna. Här visar siffrorna enligt ett indexsystem att de som har bra kunskaper i samhällskunskap är de som dominerar denna framtida potentiella aktivitet.

Utifrån dessa mätningar blir det sammantaget en bild som visar att det finns en stor vilja att påverka och att delta i skolan. Här anser man också finna ett samband vilket går ut på att om man inte är politiskt intresserad är det heller inte självklart att rösta i framtiden. Men man avhåller sig från att dra paralleller mellan att en större påverkansmöjlighet i skolan är liktydigt med en större vilja att påverka i samhället. Vidare är den demokratiska träningen mycket begränsad men att det ligger på lärarna att främja den. Detta blir dock problematiserat längre fram i rapporten. Slutligen är de som har störst kunskaper om samhället också de som potentiellt blir aktiva medborgare.

Den tredje demokratimodellen, eller dimension fyra enligt modellen, är den samtalsdemokratiska. Här behandlar man elevernas övningsförutsättningar för samtalsdemokratiska färdigheter och deras klassrumsklimat. Här blir det två olika dimensioner man studerar, dels ”kommunikativ färdighetsträning” och dels ”klassrumsklimat”.³² Den första dimensionen innebar att eleverna fick svara på tre frågor, elevernas egen uppfattning om, 1) att träna sig på att sätta sig in i andras åsikter, 2) att träna på sin egen argumentation, 3) i vilken utsträckning de diskuterat hur de skall vara mot varandra i klassen. Dessa frågor sträckte sig över en period som avsåg de tre senaste skolåren. Svaren visade att nära hälften aldrig eller endast enstaka gånger hade fått möjlighet att träna i någon av dessa färdigheter. Lärarna fick samma frågor och då blev det en annan siffra, nära hälften menar att man tränar på det minst en gång i månaden eller mer. Här menar författaren att man måste ta i beaktande hur eleverna uppfattat dessa frågor. Sammantaget visade detta att styrdokumentens krav låg långt över den faktiska verkligheten. I den andra dimensionen vad det gällde elevernas klassrumsklimat fick eleverna svara på ett antal påståenden om hur de upplever klassrumsklimatet ur ett demokratiskt perspektiv. Resultatet av dessa påståenden visade att klassrumsklimatet upplevdes positivt i en mycket hög grad. Här understryks lärarens betydelse, att läraren tar sig tid för enskilda elever och relationerna mellan lärare och elev är bra. Här menar också Oscarsson att ett bra klimat ger bra resultat, vilket leder till positiva effekter på demokratin. Samtalsdemokratisk träning och utövning ger alltså positiva

³² Oscarsson, IPD-rapport 2005:04, sid. 47.

effekter på både skolarbetet och demokratin. Detta måste dock utvecklas med tanke på de låga siffror mätningen fick fram i den första dimensionen.

Den sista dimensionen i modellanalysen berör elevernas attityder till demokratiska rättigheter och i värdegrundsfrågor. I denna undersökning lyfts de gemensamma grunderna fram för de tre demokratiundersökningarna. Detta innebär attityder till demokratiska normer, spelregler och respekt för demokratiska fri- och rättigheter vilka ju är grundlagsskyddade. Eleverna fick ta ställning till hur man ska bemöta extremister, alltså var det frågan om de demokratiska fri- och rättigheterna. Här tolkades svaren att en majoritet av eleverna godtog dessa men att det fanns en betydande del som ville inskränka extremisters möjligheter. Här visades också att elever med goda kunskaper och betyg var de som ville ha inskränkningar, men att de i övrigt var de som visade ha störst förståelse för de demokratiska fri- och rättigheterna. Att sluta upp bakom skolans värdegrund var enligt mätningen inte självklar, i sju olika frågor var det en anmärkningsvärd hög andel av eleverna som tog avstånd från detta. Enligt Oscarsson speglar detta samhället i övrigt vilket pekar på att skolan har en lång väg att gå för att uppfylla dessa krav. För att nå dit ska skolan arbeta aktivt, i högre grad än idag, för att eleverna ska tillägna sig de tre demokratimodellerna.

2.2.4 Analysen i rapport 2005:04

När resultaten sätts in i ett perspektiv gentemot skolans styrdokument lever de inte upp till de demokratiska idealen. Men detta innebär inte någon större fara, enligt Oscarsson, för det demokratiska systemet. I det svenska samhället är de flesta medborgare nöjda med den varande demokratin, även om det finns ett minskat stöd för partier och politiker. Det fanns inget i de data som denna undersökning analyserat som tyder på att demokratin skulle försvagas. Däremot fanns det brister i att nå skolans mål gällande det demokratiska uppdraget. Elevernas påverkansmöjligheter är få och den demokratiska träningen lyser med sin frånvaro. Elevernas låga kunskaper om det politiska systemet är också undermåliga men Oscarsson opponerar sig emot att detta pekar i en riktning mot mer traditionell undervisning. Dock är skolan relativt bra på att reproducera den *goda demokratin*.

Eleverna är också intresserade av politik och visar engagemang i olika samhällsfrågor. Sammantaget pekar detta på att:

Skolan och undervisningen spelar en viktig roll i den politiska, medborgerliga demokratisocialisation. Våra resultat visar att denna betydelse främst gäller att utveckla den deliberativa demokratidimensionen via det goda samtals- och klassrumsklimatet.³³

För att lyfta fram denna dimension vill författaren att man frångår faktafrågor och ställer utmanande frågor istället. Så istället för att fråga om antalet ledamöter i riksdagen skulle man ställa frågan om varför det finns en riksdag, vem den är bra för och varför den angår oss.³⁴ Vidare vill författaren verka för en mer deliberativ didaktik. Denna är direkt sammanlänkad till den samtalsdemokratiska dimensionen. Här rekommenderar författaren en linje som förespråkar att elevers demokratiska kompetens och lärande främjas av den deliberativa didaktiken.³⁵ Tanken med den deliberativa didaktiken är att lyfta fram skilda synsätt och att skillnader får en djupare och mer ingående diskussion. Det är diskussionen som är kärnan i såväl den deliberativa demokratin som i den deliberativa didaktiken. Att allas åsikter möts med respekt och bildar grund för diskussionen är ett annat viktigt inslag. Med hjälp av detta kan man få eleverna att se demokrati som ett begrepp som handlar om mer än beslutsprocesser och styrelseskick. Detta leder till att eleverna får ett större intresse för samhällsproblem och politik, som i sin tur främjar elevernas kunskap om desamma.

2.2.5 IPD-rapport 2005:05

Denna rapport behandlar elevers syn på globala förhållanden och framtiden.³⁶ Precis som IPD 2005:05 är det Vilgot Oscarsson som är huvudansvarig tillsammans med Gunilla Svingby vid Lärarutbildningen i Malmö. Rapporten har sin grund i NU03 och inriktar sig på år 9-elever. Här mättes elevernas kunskaper och förhållningssätt i globala frågor och processer. Central fokus lades på den egna framtiden och fattigdomen i världen. Även om rapporten initialt inte ser ut att handla om demokrati och politik finns det en del som i allra högsta grad berör detta område. Detta framgår framförallt i perspektiv mot skolans styrdokument och mål. Detta kommer att dryftas längre fram i undersökningen.

³³ Oscarsson, IPD-rapport 2005:04, sid. 65.

³⁴ a.a sid. 69.

³⁵ a.a sid. 70.

³⁶ Vilgot Oscarsson, IPD-rapport 2005:05, *Elevers syn på globala förhållanden och framtiden*, Göteborg, Göteborgs Universitet, 2005

2.2.6 Teoretisk utgångspunkt i rapport 2005:05

Målet med att testa elevernas globala kunskaper har flera motiv. Den svenska skolans elever är mer än någonsin en del av världen, mycket på grund av elevernas mångkulturella bakgrund. Skolan blir på så sätt en mötesplats för olika kulturer och språk, och i förlängningen en mötesplats för olika åsikter. Med bland annat Internet, media, sport, musik och resor har världen kommit närmare dagens elever än tidigare. Som Oscarsson uttrycker det: ” Världen finns i skolan och skolan finns i världen.”³⁷ Ekonomi, miljöförstöring och produktion och konsumtion har idag inga gränser. Enligt författarna innebär detta både möjligheter och hot. Att länder blir mer beroende av varandra kan leda till ”en ökad respekt och en mer demokratisk utveckling³⁸”. Men också ett hot som skolan är skyldig att behandla i undervisningen. Att man tömmer världens resurser spelar i allra högsta grad in i den globala utvecklingen. Fattigdom och miljöförstörelse är ofta ett resultat av den västerländska konsumtionen. Så för skolans del handlar det om att påvisa både hot och möjligheter i undervisningen, som ska leda till en ökad tilltro för framtiden, inte bara ur ett individuellt perspektiv, utan även ur ett globalt perspektiv. Rapporten kommer utifrån detta att behandla kunskaperna om de globala frågorna och framtidssynen hos eleverna³⁹.

2.2.7 Genomförande i rapport 2005:05

Rapporten är uppdelad i fem kapitel där varje kapitel behandlar några frågor i anslutning till varandra. De första kapitlen riktar in sig på elevernas globala orientering och deras insikter om globala förhållanden. Till att börja med fick eleverna visa vilken förståelse de hade för begreppet *globalisering*. Här fick de välja mellan olika alternativ⁴⁰ där de flesta eleverna tyckte att ett ökat samarbete mellan världens länder var det alternativ som representerade innebörden av begreppet. Ett annat alternativ som kom högt upp var att frihandeln ökar. Framför allt var det tydligt att nästan alla kopplade någon innebörd till begreppet. Däremot var det många elever som var av uppfattningen att man bara fått lite eller ingen undervisning alls i globala frågor. Fokus i denna brist låg på FN och EU. Men detta är enligt författarna bara en återspeglning av samhället, där till exempel förtroendet för EU är mycket lågt. Om en

³⁷ Oscarsson, IPD-rapport 2005:05, sid. 9.

³⁸ *ibid.*

³⁹ a.a. sid. 10.

⁴⁰ Bilaga 3- Oscarsson, IPD-rapport 2005:05, sid. 11.

utökad undervisning om EU skulle resultera i ett ökat förtroende för projektet är dock en koppling författarna inte ville uttala sig om. Men enligt eleverna skulle fallet vara så.

I en fråga fick eleverna svara på var de kände sig mest hemma⁴¹. Här utgjordes de mest frekventa alternativen av hemkommunen och Sverige. De elever som hade högre betyg i SO såg sig oftare som européer än de med låga betyg. I identifikationen med Sverige var förhållandet det omvända, elever med låga betyg hade högre identifikation med Sverige än de med höga betyg. I mätningen av den globala kunskapen gjordes fick eleverna svara på en del faktafrågor men också lite djupare reflektioner efterfrågades. I de faktabaserade frågorna ansågs det att eleverna hade relativt bra kunskaper och att uppsatta mål från skolverket nåddes. När det gäller hur svarsbilden var fördelad dras det en parallell till olika elevgruppers kunskaper om politik och ekonomi.

De eleverna som hade höga betyg hade de högsta medelvärdena och de med sämre betyg hade låga medelvärden. Samma resultat visade sig även när eleverna skulle skilja mellan åsikter och fakta. Dessutom visade det sig att de elever vars elever hade föräldrar med eftergymnasial utbildning hade högre värden än de vars föräldrar hade förgymnasial utbildning. Dock visade sig att intresse för kunskapsområdet var något som fick detta samband med socialklass att suddas ut. Sammanfattande menar författarna att eleverna når uppnåendemålen för år 9. Dessutom har eleverna ett stort intresse för globala frågor, däremot är tillhörigheten till Europa och världen inte så hög som man kunde önska.

I nästa del av undersökningen skulle eleverna förklara fattigdom. Här lutar författarna sig mot den indiske nationalekonomen Amartya Sen's⁴² förklaring på svält och fattigdom. I denna linje utgår man från att i en demokrati förekommer inte svält och fattigdom. Beslutsfattarna är för beroende av väljarna för att resultatet skulle kunna bli något annat. Det ger med automatik att svält och fattigdom endast förekommer i diktaturer. Utifrån detta finns det tre förklarande faktorer, interna och externa och en kombination av interna och externa förklaringar. I den interna förklaringen ligger ojämn fördelning och ovarsamt handhavande av ett lands interna resurser, bristen på demokrati och interna konflikter. De externa förklaringarna har sin grund i världsekonomin och dess rötter i kolonialismen och imperialismen. En ojämn maktfördelning leder till ökande klyftor mellan rika och fattiga länder.

⁴¹ Bilaga 4 – Oscarsson,IPD-rapport 2005:05, sid. 14.

⁴² Amartya Sen är professor vid Cambridgeuniversitet och tilldelades 1998 Nobelpriset i ekonomi.

Den sista förklaringen tar till sig av de båda föregående då författarna menar att det inte finns en självklar huvudförklaring. Sambanden är många och effekterna av dessa samband likaså. Undersökningen utgår ifrån dessa tre förklaringar när de vill se hur eleverna förklarar svält och fattigdom. I den interna förklaringen pekar eleverna ofta på orättvisor och ojämn resursfördelning inom landets gränser. Här får ofta de rika människorna skulden, det är sällan som eleverna lägger skulden på den fattige. Någon direkt koppling till demokrati eller diktatur förekommer inte som huvudförklaring till svält och fattigdom. Den externa förklaringen har enligt eleverna dels sin grund i orättvisor mellan länder. Dessa orättvisor utgörs av ekonomisk och politisk makt, resurser och militär styrka. Den andra faktorn som inverkar enligt eleverna är de rika ländernas, med sina rika medborgares, ovilja till engagemang och solidaritet för de fattigare länderna. Den tredje förklaringen, som är en kombination av interna och externa, användes av få elever. Här observerade man inte vilka svar som kom fram utan inriktade sig på antalet elever som använde sig av kombinationen i sin förklaring. Vidare undersökte man hur elevernas syn på fattigdomen i Sverige kunde gestalta sig. Frågan de fick svara på var varför det finns fattiga människor i Sverige. Svaren kategoriserades i tre olika förklaringar⁴³. Den första var individrelaterad, där brister hos individen synliggjordes. Det andra alternativet var socialt relaterad, där en kombination av individen och samhället skapade fattigdom. Den sista förklaringen lutade sig enbart på att det var samhällets fel. Anmärkningsvärt är att eleverna anser det vara ett individuell baserad förklaring till varför det finns fattiga i Sverige, vilket står i kontrast till deras förklaring internationellt.

Författarna lyfter fram två svar till varför denna skillnad uppstår. Den ena förklaringen ligger i att de flesta elever har någon de kan relatera till som fattig i sin närmiljö. Därför finns den konkreta och levande förklaringen ofta nära till hands. Den andra förklaringen har sin grund i undervisningen i skolan. Det undervisas regelbundet om u-landsproblem medan det anses vara politiskt kontroversiellt att undervisa om fattigdomen i Sverige och dess mekanism. Sammanfattningsvis anses det att eleverna till stor del uppnår styrdokumentens kunskapsmål men att 25 % av eleverna inte gör det. Detta trots att eleverna anser att orsaker till svält och fattigdom är vanligt förekommande i undervisningen.

⁴³ Bilaga 5 – Oscarsson, IPD-rapport 2005:05, sid. 34.

Elevernas framtidssyn undersöktes med motiveringen att detta påverkade undervisning och lust att lära i allra högsta grad. Ett antal frågor om världens framtid och den egna ställdes där svaren pekade på två olika håll. När frågan om hur framtiden i världen skulle bli, svarade hälften att den skulle bli ganska bra eller bättre, medan den andra hälften såg en dystrare framtid. Däremot den egna framtiden var ljus för nära 90 % av de tillfrågade. Utifrån detta ville man se vad som fick eleverna att inte ha samma övertygelse om världens framtid som om sin egen. En fråga ställdes om vilka de globala hoten var. Här dominerade krig och konflikter, miljöproblem, svält, fattigdom och orättvisor i världen bland svaren. Som en följdfråga undrade författarna om fattigdomen i världen kunde lösas och om den skulle lösas.⁴⁴ Här menade eleverna att det var möjligt att lösa problemen med fattigdomen, helt eller delvis, i världen men ungefär lika många ansåg att de delvis eller inte alls skulle lösas. Detta menar författarna visar på en realism som är mycket utbredd. Det är möjligt att lösa de problem med fattigdom som finns i världen men den politiska viljan saknas. Sammanfattande har eleverna en mycket ljus bild av den egna framtiden medan världens framtid inte ter sig lika ljus. Här noterades i undersökningen att de elever som hade störst kunskaper i ämnet också menade att framtiden i båda fallen var ljusare. Däremot de svagare eleverna hade en mer pessimistisk inställning till desamma. Detta föranleder till slutsatsen att om fler elever blir mer intresserade av samhällsfrågor ökar också den positiva framtidsbilden. Därmed också viljan att påverka samhället i en positivare riktning.⁴⁵

2.2.8 Analysen i rapport 2005:05

Intresset för eleverna för globala frågor är stort men kunskaperna i dessa frågor och processer kunde ha varit bättre. En fördjupad kunskap bland eleverna för sin omvärld, och förståelse för hur de påverkas och påverkar skulle bidra till ett aktivare förhållningssätt. Dock innebär detta inte bara att kunskaperna behöver öka utan också en fördjupad solidaritet och förståelse för andra kulturer är önskvärt.⁴⁶ Skolan behöver även göra omvärlden mer begriplig och faktakunskaper i sitt rätta sammanhang är essentiella. Detta skulle kunna leda till att man i skolans värld använder sig av tre dimensioner i undervisningen. Dessa dimensioner skulle bestå av kunskap, känsla och handling⁴⁷. Kunskap står för de fakta som finns, känsla

⁴⁴ Oscarsson, IPD-rapport 2005:05, sid. 49.

⁴⁵ a.a. sid. 53.

⁴⁶ a.a. sid. 24.

⁴⁷ a.a. sid. 41.

involverar även värderingar och handling utgår ifrån att undervisningen ska ha en viss handlingsinriktning. Hur man utgår ifrån dessa är situationsanpassat, enligt författarna. Läraren behöver inte utgå från kunskapen först utan kan börja sin undervisning i känsla eller handling. För att uppnå detta är en integrerad So-undervisning önskvärd. Anledningarna är flera, So-passen är längre och intresset bland eleverna ökar då de ser sambanden. Författarna menar också att elever i So-organisation har högre betyg och en bidragande orsak till detta är att eleverna får träna sina kommunikativa färdigheter i större utsträckning under dessa arbetspass än andra. Slutligen menar man att det är läraren som ska skapa ett klassrumsklimat som stimulerar detta lärande. För att så ska ske behöver läraren själv trivas i denna miljö. Men var fjärde lärare⁴⁸ trivs inte på sin arbetsplats och känner sig stressade. Detta är signaler som måste uppmärksammas. Detta pekar i sin tur på att So-lärare inte är särskilt insatta i styrdokument och att de behöver fortbildning att kunna tolka dessa.⁴⁹ Men även styrdokument och mål måste preciseras för att underlätta för en mer samstämmig undervisning. Detta i sin tur leder till en minskning av det friutrymme som dagens styrdokument ger. Att eleverna menar att det går och lösa de globala problem som finns men inte gör kopplingen till den egna positiva framtiden och den dystrare bild de har om den globala framtiden är dock inget som problematiseras i rapporten.

⁴⁸ Oscarsson, IPD-rapport 2005:05, sid. 64.

⁴⁹ *ibid.*

3 Analyser och sammanfattande diskussion

3.1 Analys av Kamperin och Öhrns rapporter

3.1.1 Påverkan och resultat

Centralt för Öhrn såväl som Kamperin är påverkansbegreppet. Detta är ett begrepp som de båda använder genomgående och det är runt detta begrepp som deras forskning är fokuserad. Intressant är att ingen av författarna gör någon direkt reflektion eller genomgång av vad de anser att påverkan är eller vad de egentligen menar med påverkan. Ursprunget till detta sätt att resonera kring makt, eller påverkan som författarna väljer att kalla det, är till naturen liberalt. Det återfinns i liberala demokratimodeller där det ligger till grund för den liberala världssynen. Begreppet används av de båda författarna på ett sätt som närmast är besläktat med det pluralistiska maktbegreppet där kärnan består av aktör A:s förmåga att få aktör B att agera på ett visst sätt.⁵⁰ Begreppet ter sig dock något trubbigt då den påverkan som Öhrn och Kamperin undersöker är ytterst påtaglig och direkt. Det pluralistiska maktbegreppet ger inte utrymme för en relativt subtil verkan såsom en långsam process där en aktör influeras att ändra sin åsikt eller liknande. Detta får till följd att Öhrn och Kamperin inte visar något direkt intresse för att studera påverkan som en längre process. Påverkan studeras istället som något väldigt påtagligt och direkt. Om en aktör agerar för att påverka och detta inte genast producerar synliga eller mätbara resultat har påverkansprocessen *misslyckats*.

Visserligen är det så att Öhrn och Kamperin talar, analyserar och teoretiserar mycket utifrån ett elevperspektiv där det ovan nämnda definitionen på lyckad eller misslyckad påverkan stämmer in väl på elevernas egna åsikter. Men de genomlyser heller aldrig själva begreppet eller problematiserar det. Det material som de jobbar utifrån är också till stor del genererat av dem själva genom relativt hårt styrda intervjuer. I dessa intervjuer ges lite eller inget utrymme åt diskussioner rörande ett påverkande på längre sikt. Ofta är verkligheten troligtvis sådan att just de frågor där författarna menar att eleverna har svårt att påverka, de med ekonomisk anknytning, är frågor där omedelbara beslut inte är möjlig utifrån de rådande omständigheterna utan att dessa förändringar måste ske på termins- eller årsbasis. Detta skulle

⁵⁰ Held, 2005, sid. 250.

då kunna vara ett exempel där ett elevinitiativ för förändring har en fördröjd effekt men likväl får resultat. Dessa typer av situationer ges inte utrymme i det påverkansbegrepp som författarna använt sig av.

Resultatet av det sätt på vilket påverkan hanteras och diskuteras leder till en instrumentalisering av elevernas inflytande. Detta får konsekvenser för elevernas inflytande och påverkan utvärderas och kan ses som ytterst problematisk ur en demokratisynpunkt då den framställer utvecklingen som en direkt och simpel kausal process där handling genast leder till en påtaglig effekt. Om handling inte leder till ett direkt mätbart resultat har den då helt saknat betydelse annat än genom att ha förstärkt bilden av att just sådana handlingar saknar effekt. Intressant nog är detta resonemang mycket konstigt då det ställs mot Giddens struktureringsteori vilken undersökningen till stora delar utgår från. Det är underligt att tänka sig att förändringen av strukturer till följd av handlingar bara skulle verka om handlingarna fick direkta konkreta resultat. Följden blir att den teoretiska utgångspunkten på många sätt blir instrumentaliserad och simplificerad då möjligheten för att en mer indirekt påverkan skulle kunna förändra strukturer helt ignoreras. Diskussioner med skolledning eller lärare som leder till förändringar på längre sikt behandlas alltså inte alls.

Vad som urskiljer sig i en närmare granskning av Öhrn och Kamperins analys är kraven på resultat. Eleverna i undersökningen ger själva uttryck för denna trend då de själva talar om de kortsiktiga, snabba och tydliga resultaten som mål för sina egna försök att påverka. Men även författarna lutar sig mot en typ av mentalitet som Leif Lewin beskriver som resultatpolitik.⁵¹ Lewin diskuterar fenomenet i ett större politiskt sammanhang men attityderna och strömningarna som lyfts upp är essentiellt desamma som de som återfinns hos Öhrn och Kamperin i diskussionen om påverkan och inflytande i skolan. Gemensamt är fokuset på snabba resultat och vinning samt förnekandet eller ignoransen inför långsamma stabila processer som skapade av samförstånd och långsiktiga lösningar. Ett symptom av detta kan ses i underkännandet av den representativa elevdemokratin på grunder av att den producerar för få reella resultat.⁵² Att tillskriva Öhrn och Kamperin åsikten att de förespråkar en resultatinriktad politik i skolmiljön är möjligtvis inte helt rättvist då det till stora delar är deras resultat som påvisar att det är detta som eleverna eftersträvar i sitt inflytande i skolan. Men den metod med vilken Öhrn och Kamperin gått tillväga kan kritiseras för att ha förbisett andra

⁵¹ Leif Lewin, *"Bråka inte!" Om vår tids demokratisyn*, Kristianstad, SNS Förlag, 2002, sid. 129.

⁵² Öhrn, IPD-rapport 2005:07, sid. 119.

vägar till inflytande. Tydligast är kanske avsaknaden av studier av representativt elevinflytande som endast ges utrymme just som exempel på elevers missnöje med resultat och inte ges någon närmare objektiv granskning i rapporterna och till följd av detta underkänns som helt verkningslös.

3.1.2 Att vilja påverka

En observation som bör kommenteras rör elevers involvering i besluts- och påverkansprocesser. En trend som författarna lyfter fram är att det är flickorna som är de mest aktiva i försöken att påverka och också är drivande då beslut skall fattas i klassen. I stort finns det inte mycket att tillägga om just könsskillnaderna i det sammanhang som vi rör oss i här men en specifik slutsats tål att diskuteras. Ofta konstateras att vissa elever inte aktivt deltar eller tar ställning när frågor såsom schemaändringar diskuteras. Kamperin tolkar i sin avslutande diskussion detta som att pojkarna överlåter ansvaret till flickorna. Hon tar upp ett exempel om hur några elever i en klass försöker förändra schemalagningen av en lektion. En pojke konfronteras i en intervju med sin tystnad i klassen då frågan behandlas och svarar då att han helt enkelt ansåg att frågan inte var betydande för honom. Han påstår att om förslaget som diskuterats hade påverkat honom negativt så hade han gjort sin röst hörd men eftersom det finns vissa intressen till förändring som inte är i konflikt med hans egna väljer han att inte lägga sig i. Kamperin menar att uttalandet tyder på att pojken låter flickorna ta ansvaret för att själv slippa göra det.⁵³

Tolkningen visar på en inställning rörande beslutsprocesser där det framställs som negativt att en individ tar avstånd från en diskussion vilken han anser inte påverkar honom i vare sig positiv eller negativ väg. Frågan är varför det skulle vara negativt att individen väljer att inte blanda sig i och påverka beslut om förändringar som tydligen är av relativt stor betydelse för andra (detta blir tydligt då de faktiskt gjort en ansträngning för att påverka) men inte är av betydelse för den aktuella personen? Kan detta inte istället tyda på att individen respekterar de berörda personernas rätt att försöka påverka då han avstår från inblandning?

⁵³ Bilaga 6- Kamperin, IPD-rapport 2005:01, sid. 82.

Enligt exempelvis pluralistiska tankesätt är inte passivitet i beslutsprocesser nödvändigtvis en brist, de kan istället vara en förutsättning för att undvika onödiga konflikter eller splittring.⁵⁴ Det är inte alls nödvändigtvis så att konflikter för konfliktens skull får en positiv effekt för den demokratiska processen. Snarare är det så att om vissa intressen blir för starka kan det påverka maktbalanser och skapa oproportionellt stora grupper för vissa intressen om individer ansluter sig till dem bara för att de känner krav på deltagande. Det finns en trend att valet att inte delta kategoriskt skylls på passivitet och ointresse från dem som inte deltar, men sanningen är med största sannolikhet inte riktigt så enkel. Held påpekar att engagemanget och viljan att delta i beslutsfattande ökar desto mer den aktuella frågan berör individen.⁵⁵ Följaktligen är det inte direkt förvånande att en person väljer att förhålla sig passiv då den aktuella frågan inte anses beröra honom överhuvudtaget.

Ovanstående kritik till trots visar Öhrns och Kamperins resultat på tydliga tendenser till att påverkansprocesser i skolan allt som oftast initieras och drivs av ett fåtal elever där de övriga i bästa fall ger sitt tysta stöd och i värsta fall är passiva och ointresserade av att påverka och försöka utöva inflytande. Vissa grupper utmärker sig som drivande och ständigt återkommande i dessa sammanhang. En tydlig överrepresentation av flickor framträder i den grupp av elever som är aktiva i processen.⁵⁶ Dessa flickor kategoriseras av sina lärare som högpresterande och målmedvetna. Öhrn lyfter i sin rapport fram de ungdomar som gått i spetsen för krav på förändringar och demonstrationer. De är elever med eget politiskt intresse som haft erfarenhet av, eller är direkt involverade i, politiska rörelser. De har ett politiskt kunnande och en förståelse för hur de kan påverka effektivt och driva frågor. De har också kännedom om hur beslut fattas och är duktiga på att argumentera och framföra sina åsikter.⁵⁷

Öhrn och Kamperins analys av hur verkligheten ser ut på skolor verkar peka på en form av elitism i elevgrupperna. Vissa elever har goda förutsättningar, är införstådda i frågorna och kan driva sina åsikter offentligt. Dessa elever blir i sin tur uppbackade av delar av *massan* som genom sitt tysta godkännande stödjer eliten. Vissa elever är likgiltiga inför beslutsprocesser och försök till förändringar och deltar inte ens som passivt stöd utan visar istället ett större ointresse. Den verklighet som målas upp verkar inte ligga alltför långt från de tankar om elitdemokratier som främst Schumpeter resonerar om. Schumpeter menar att den

⁵⁴ Held, 2005, sid. 254.

⁵⁵ Held, 2005, sid. 219.

⁵⁶ Kamperin, IPD-rapport 2005:01, sid. 81.

⁵⁷ Öhrn, IPD-rapport 2005:07, sid. 82-83.

beslutsprocessen och dess resultat fungerar bäst om väl lämpade leder, när de väl fått folkets stöd, tillåts att sköta besluten på egen hand utan direkt inblandning från folket eller massan.⁵⁸ Dessa åsikter verkar återspeglas i skolans vardag då Öhrn och Kamperin talar om skolans strukturer. Strukturerna leder som tidigare nämnts till handlingar som sedan förstärker eller förändrar strukturerna. Strukturerna som påstås existera i skolorna underbygger denna elitistiska tradition då eleverna upplever resultaten av sina påverkansförsök som framgångsrika mycket tack vare framstående elevers ledarskap och dominans i processen. Enligt de teorier som styr Öhrn och Kamperins forskning reproducerar sig här en struktur med drag av elitiskt styrt elevinflytande.

3.2 Analys av Oscarssons rapporter

Genomgående för hur författarna vill utveckla demokratin i skolan är att den har sin grund i den deliberativa demokratiteorin. Initialt var det Habermas⁵⁹ som lade fram teorin om det kommunikativa handlandet, ett begrepp som ligger som fundament till den deliberativa demokratiteorin. Detta återkommer vi till längre fram i analysen. För att försöka få grepp om hur de olika demokratimodellerna tolkas och används är det på sin plats att börja med den teori som ligger som grund i Oscarssons föreslagna demokratiuppbyggnad⁶⁰, valdemokrati. För att en valdemokrati skall fungera behöver medborgarna kunskap om ett flertal områden inom den politiska sfären. Då valdemokrati bygger på återkommande val, där vi i dagens samhälle röstar på några representanter som vi anser någorlunda stå för de åsikter och behov vi har, behövs kunskapen om vilka dessa representanter är. Med andra ord måste vi veta vilka de olika politiska aktörerna är och vilken politisk ideologi deras agenda är jämförbar med. Även i aktuella politiska frågor är det nödvändigt att medborgaren har en åsikt.⁶¹ Men enligt Oscarsson är det inte specifik kunskap om till exempel vem som kan avsätta en statsminister eller hur en kommun styrs som är relevant kunskap. Däremot är kunskap om partiernas ideologiska positioner och att kunna tolka ett valbudskap av större vikt. Med andra ord är det då inte heller relevant att veta hur samhällssystemet är uppbyggt i relation till hur en mindre förändring av densamma kan gynna den enskilde väljaren. Det är alltså inte en bred insatt

⁵⁸ Held, 2005, sid. 235.

⁵⁹ Jürgen Habermas, *Borgerlig offentlighet*, Lund, Grahns tryckeri, 2003, sid. XII.

⁶⁰ Figur 1

⁶¹ Oscarsson, IPD-rapport 2005:04, sid. 15.

kunskap som efterfrågas i Oscarssons valdemokrati utan istället är det tillräcklig kunskap som är nödvändig. Nästa fråga man i så fall måste ställa är, tillräcklig kunskap för vad? Här finns en rad alternativ att välja emellan och kombinera. Ett av alternativen, dock föga sannolikt, är att få medborgarna att gå och rösta varje gång det är ett val, och för detta behövs egentligen endast minimal kunskap hos väljarna.

Ändå skulle man från makthavarpositioner kunna hävda att demokratin fungerar och med fria val även kunna påvisa legitimiteten i en sådan demokrati. Nästa alternativ vilket ligger avsevärt närmare Oscarssons valdemokrati, är att få fram en väljarkår som anser sig ha kunskaper att genom sakfrågor välja de representanter som anses företräda väljarnas intresse. I detta fall kan politiker peka på att de genom sin politik och vallöften blivit valda på en god demokratisk grund. Väljarna litar på politikernas kompetens och uttalade mål, utifrån sin tillräckliga kunskap. Detta leder till en demokrati som Schumpeter kallar för en politisk metod⁶². Då blir demokratin ett politiskt instrument för politiska beslut. Dessa beslut tas av de makthavare som varit mest framgångsrika i sin röstjakt hos väljarna. Politikerna har i sin tur ofta valt sin yrkesbana inom politiken, det vill säga yrkespolitiker. Enligt Schumpeter är detta att föredra då de oftast innehar den djupare kunskap och kompetens som behövs för att fatta rätt beslut. Skulle besluten visa sig vara felaktiga mister dessa politiker makten till något annat alternativ.

Därmed är denna demokratiteori legaliserad då folket är i maktposition att kunna visa sitt missnöje att genom val förändra maktstrukturen. Som vi tolkar Oscarssons valdemokrati har den en rad gemensamma nämnare med Schumpeters teknokratiska demokratimodell, där demokratin bygger på att väljarna lägger sina röster på en maktelit som i sina ämbeten skall förvärva sitt arbete med stort ansvar. Kritiken mot denna typ av demokrati finns på flera håll.⁶³ Just i denna del av hur en effektiv demokrati kan vara, menar även Weber att det ligger ett inneboende ansvar hos makthavarna gentemot väljarna. Weber säger dock också att politiska partier vinner sin legitimitet, utifrån fria val, just genom röstvärvandet. Detta i sin tur leder till att partier och partiledningar måste se till att väljarna men även andra aktörer, ekonomiska och intressesambundna, har fortsatt förtroende för just deras politik⁶⁴.

⁶²Held,2005, sid. 223.

⁶³a.a. sid. 245.

⁶⁴Max Weber, 1983, sid. 198.

Hur dessa andra aktörers påverkan på politiken gestaltar sig är dock inte bara något som berör politikerna utan även väljarna. I dagens marknadsliberala samhälle är många människor otåliga i sin jakt på lycka vilket många gånger leder till snabba beslut i kortsiktiga mål. Detta gäller även media och näringsliv, då dessa ofta innehåller dessa väljare som arbetskraft. Det som gynnar ekonomiska aktörer och intresseorganisationer gynnar alltså även väljaren i förlängning.⁶⁵ Den ekonomiska strukturen inte bara påverkar samhället utan även demokratin, då väljarna med endast tillräcklig kunskap inte har den demokratiska kompetens eller intresse att fatta det beslut som skall verka för en långsiktig utveckling. Detta ligger i linje med Webers målrationella⁶⁶ sociala handlande hos individen. Det som ändå väger över till Schumpeters teori är hans tes att ekonomin ligger utanför den direkta politiska arenan.⁶⁷ Denna reflektion gör inte Oscarsson heller utan han för en diskussion om demokrati utan att påvisa några samband av resultaten i undersökningen med det samhälle skolans demokratiundervisning ska relatera till. Men vi går vidare i Oscarssons demokratimodell och tittar på vilken teori som ligger till grund för det han kallar deltagardemokrati.

Den deltagardemokratiska modellen har enligt Oscarsson sin grund i ett aktivt politiskt deltagande jämnt fördelat mellan olika sociala grupper. Här är det inte bara ett högt valdeltagande som är kännetecknen utan även en aktiv förhållning i åsikter, opinionsbildning och andra politiska aktiviteter. I beslutsfattande sker ett deltagande av direkt karaktär genom folkomröstningar, motioner till kommunfullmäktige och i olika intresseföreningar. Kraven för att deltagardemokratin ska fungera är flera men främst måste medborgaren få en verklig möjlighet att påverka och delta. Medborgaren måste även visa ett verkligt intresse för att delta i olika aktiviteter. Här menar Oscarsson att det även krävs kunskaper och färdigheter i förmåga att leda möte, skriva insändare och till myndigheter, bilda opinion, samt att kunna argumentera för sin åsikt. Dessutom måste en deltagardemokrat vara en god förlorare och stå ut med att reell påverkan ibland endast är ett spel för galleriet.⁶⁸

Dessa tankar kan direkt härledas till deltagardemokratiska teorier enligt MacPherson och Pateman.⁶⁹ Att alla medborgare skulle vara aktiva politiskt är sannolikt inte något reellt mål, det kanske inte ens är önskvärt ur vissa perspektiv. Framförallt inte om denna aktivitet ska

⁶⁵ Hans Albin Larsson, *Den reflekterande medborgaren*, Jönköping, Jönköping University Press, 2000, sid. 68.

⁶⁶ Weber, 1983, sid. 18.

⁶⁷ Held, 2005, sid. 237.

⁶⁸ Oscarsson, IPD-rapport 2005:04, sid. 16.

⁶⁹ Held, 2005, sid. 336.

bygga på tillräcklig kunskap enligt tidigare nämnda parametrar. Det som ligger till grund för detta påstående är Oscarssons slutsats att det inte finns någon koppling mellan att fostras till ett aktivt deltagande och att senare vara aktiv i samhället. Denna slutsats dras genom de resultat som framgår i deras undersökning. De som under skoltid har ett politiskt intresse är de som potentiellt kan bli aktiva deltagardemokrater och om skolans elever får ett större politiskt intresse ökar detta dessa elevers sannolika aktiva medborgarskap. Vi kan inte tolka det på något annat sätt än att de som har intresset blir de som är politiskt aktiva, men att det inte handlar om någon garanti att detta gäller generellt. Därför inskränker sig den deltagardemokratiska teorin till att endast verka för dem som är politiskt intresserade och potentiella politiker. Detta leder oss till tesen att den deltagardemokratiska modellen i skolan är där för dem som redan är aktiva och samtidigt är det dessa som får någon behållning av denna modell. I förlängningen är det då tillika de som kan se politiken som ett arbete. I en kontext där denna typ av deltagardemokrati och valdemokrati utgör en grund men också en kombination är det lockande att dra slutsatsen att den deltagardemokratiska modellen ligger som ett komplement till den valdemokratiska modellen. De som blir aktiva politiker kommer att tillhöra dem med djupare kunskaper och vara de enda med kompetens att arbeta som politiker. Då urvalsmöjligheterna blir starkt begränsade ligger det nära till hands att se dessa som den enda politiska eliten och tillika de enda man ska rösta på i ett val där den tillräckliga kunskapen är den som legitimerar demokratin och dess maktbärare. Detta menar även Robert Putnam som hävdar att risken finns för att de som är bäst organiserade, också är de som drar mest nytta av en sådan situation. Här ligger i så fall en stor risk att beslutstagandet inte utmynnar i ett beslut som leder till det goda beslutet för en bred majoritet, utan gynnar de få som verkar nära eller i denna intressesfär.⁷⁰ För att få en önskvärd deltagardemokrati som enligt Oscarsson ska ge en medborgarkår som är aktiva i det politiska och det demokratiska arbetet i samhället behöver vi ett stort socialt kapital⁷¹. Det sociala kapitalet skulle inte i detta fall bara vara en nödvändighet utan en resurs för att ett demokratiskt beslut blir det eftersträvarvärda goda beslutet involverande en bred uppslutning av deltagaraktiva medborgare. Då ett stort socialt kapital utgörs av ett större antal människor in i en social kontext, blir det sociala kapitalet en garanti för att de som ingår däri inte bara ansvarar för beslutet utan även inför varandra. Det är först då man kan tala om en deltagardemokrati som för fram ett aktivt förhållningssätt till samhället och de valda politikerna. Några krav på att leda möten eller kunskap att skriva en insändare är inte efterfrågade i en bred aktiv

⁷⁰ Putnam, 2006, sid. 359.

⁷¹ a.a. sid. 366.

deltagardemokrati. Däremot är kunskaper i att relevant kunna stå för en individuell eller samhällsmässig argumentation, till skillnad mot Oscarssons tes om tillräcklig kunskap, en nödvändighet för att deltagardemokratin ska finna substans i sina diskussioner och beslut.⁷²

I den tredje demokratimodellen talar Oscarsson om den deliberativa demokratin, eller samtalsdemokratin som han själv vill benämna den. Här använder författaren sig av nationalencyklopedins definition vilken lyder: ”*en process där aktörer genom kommunikation grundad på rationell argumentation, söker omvandla, eller forma preferenser*”.⁷³ Samtal och argumentation är grunden för den deliberativa demokratimodellen. Det är rationalitet i samtalet som efterfrågas för resultat, inte någon samhällelig position eller någon majoritetsprincip. Här ställs mindre krav på medborgaren, menar Oscarsson, än de två tidigare nämnda demokratimodellerna. Som vi tidigare nämnde ligger det nära till hands att se den teori som Habermas förespråkar, och mycket riktigt ligger Oscarssons redovisning av kraven för en fungerande samtalsdemokrati i linje med Habermas. De menar båda att det krävs ett öppet, kritiskt prövande sinne hos deltagarna, en vilja att genom intellektuella samtal nå fram till konsensus som tillika är det goda beslutet. Detta ska nås oavsett egenintresse, social tillhörighet eller någon annan individuell parameter. Den stora skillnaden är att Habermas menar att deliberativ demokrati ställer stora kunskapskrav på medborgaren. Utan en djupare insikt i politiska problem finns risken att man endast har kompetens att skrapa lite på ytan i ett demokratiskt samtal.

I undersökningen lyfts också samtalsdemokratin upp genom olika frågeställningar som ger svar på hur dessa samtal gestaltar sig. Att få medborgaren att problematisera demokratin och fördjupa sina kunskaper är eftersträvansvärt men kanske inte efterfrågat i den mening som var menat. Med bakgrund av de tidigare demokratimodellerna kan en sådan diskussionsarena snart finna sig snäv. Det som eventuellt skulle lyfta fram en djupare diskussion ligger redan hos dem som är insatta i de politiska eller de demokratiska frågorna. Habermas menar att exempelvis media ligger i händerna på den konsumtionskultur som råder och i skenet av detta kan till exempel den politiska diskussionen i media aldrig bli större än det som berör människor i dess privata sfär.⁷⁴ Läger man då ihop de tidigare resonemangen i analysen där tillräcklig kunskap och det aktiva deltagandet ska ligga som grund för en demokrati som ska

⁷² Lars-Erik Bjessmo, *Elevers samhällsbild*, Stockholm, Gotab, 1994, sid. 5.

⁷³ Oscarsson, IPD-rapport 2005:04, sid. 17.

⁷⁴ Habermas, 2003, sid. 163.

mynta ut i en samtalsdemokrati blir det demokratiska samtalet snarare ett snabbt konstaterande än en fördjupande diskussion. Media lägger fram vad de tror intresserar medborgarna och potentiella mediakonsumenterna och utifrån detta får man fram eventuella diskussioner som då blir frågor som ofta är tillrättalagda för att bilda en uppfattning eller opinion.

Detta i sin tur leder till en populistisk politik som ofta tjänar ett kortsiktigt mål, att vinna ett val, vilket gör att en vidare utveckling av demokratin knappast går att uppnå. Med den samtalsdemokratiska grund som skolan verkar för, enligt Oscarssons framställning, ställer vi oss frågande om någon sådan utveckling ens är eftersträvansvärd. Även om intentionerna finns, begränsas dessa av de tidigare demokratimodellerna i så hög grad att samtals- eller den deliberativa demokratin förväxlas med en politisk diskussion som inriktar sig på den egna omedelbara vinningen, och inte på det goda resultatet.

Sammanfattningsvis menar författarna att de empiriska data som rapporten tagit fram ger stöd åt de forskare som menar att den deliberativa dimensionen bör utvecklas i skolan. Detta mot bakgrund av de resultat som visar att elever med hög kunskaps- eller intressenivå är de som lyfter fram en diskussion eller ett argument i klassrummet. Men det visar också, vilket inte framgår i rapporten, att det deliberativa samtalet blir beroende av de personer som för fram den. I detta fall blir det då elever med hög kunskaps- eller intressenivå. Det finns inget som pekar på att en tillräcklig kunskap skulle kunna ligga till grund för ett utvecklande demokratiskt samband. Troligtvis beror det på att det är svårt för en elev att föra ett samtal eller en argumentation utan kunskap i området. Detta är knappast något som bara gäller deliberativ demokrati utan överlag i samhället.

I den andra rapporten som Oscarsson bär ansvaret för har man tittat på elevers syn på globala förhållanden och framtiden. Att dagens samhälle är avsevärt mer sammankopplat med omvärlden är knappast ett påstående som kan ses som övermodigt. Som vi tidigare redovisat, är det elever med hög kunskap om globala förhållanden som identifierar sig lättare i en internationell miljö. Och att en fördjupad kunskap om sin omvärld skulle kunna ge ett aktivare förhållningssätt, går i linje med den tanke som Oscarsson föreslår i sin demokratiska modell. Det man också vill lyfta fram är att man med utgångspunkt i elever/medborgare med sina skilda grader av optimism eller pessimism kombinerar dessa med möjligheter att aktivt påverka samhället genom olika instrument såsom insändare, uppvakta politiker och

demonstrationer. Att detta involverar demokratiundervisningen är egentligen inget som författarna drar paralleller till. Vilket är anmärkningsvärt då denna rapport innehåller frågeställningar och slutsatser som direkt kan sammankopplas med vad som är nödvändigt för att utveckla den deliberativa demokratin som är eftersträvansvärd i Oscarssons demokratimodell.

Att våra val, och då menar vi inte bara vart fjärde år, utan vardagsval påverkar vår omvärld och att den i sin tur påverkar oss och våra val är inget som lyfts fram. I stället för att fokusera på en problematisering där synen på den egna framtiden inte sammanlänkas med den globala framtiden, lyfts istället en situations- och miljöbaserad teori fram där fokus ligger på att elever och lärare tillsammans skapar en miljö som tränar elevernas kommunikativa färdigheter. Till sin hjälp ska lärare vidareutbildas och styrdokument skrivas om så att i detta fall negativa friutrymmet dessa ger blir mindre och mer precist. När man då inte problematiserar skillnaderna mellan den egna och den globala framtiden missar man ett mycket relevant problem som direkt kan härledas till ett missförhållande som påverkar det deliberativa samtalet. Åter efterlyser vi även i konklusionen en relation till det samhälle där de tillfrågade lever.

Man frågar i undersökningen var eleverna känner sig hemma men man sätter inte resultaten i denna frågeställning till en problematisering där resultatet troligtvis visar sig vara direkt sammanlänkat till den svarsbild som återges i elevernas framtid kontra den globala. Vi menar att en relation till sig själv som en individ i det närsamhället inte bara visar på en tillhörighet utan även utgör ett hinder att få fram ett bredare intresse och kunskap för sin omvärld. Men i dagens marknadsliberala samhälle där individens egen vinning ligger i fokus är det en normal reaktion.

Det som inte påverkar berör inte, vilket gör det svårt att få fram ett djupare värde i ett deliberativt samtal som ska utgöra grunden för ett ökat intresse och ställningstagande för sin omvärld. För att få ett värde i ett sådant samtal behövs, som tidigare framförts, en kunskap som gör diskussionen relevant. I detta fall är det kunskap och förståelse om hur den egna framtiden är sammanlänkad med omvärldens framtid, som är direkt avgörande för att få det djup som är önskvärt för att få fram ett långsiktigt perspektiv på problemet. Detta leder i förlängningen troligtvis fram till ett resonemang och argumentation som ger en långsiktig lösning. Och då kanske inte det är önskvärt att minska friutrymmet i styrdokumentet, eller

precisera vad man ska kunna utan vägen till en deliberativ demokrati snarare finns i en lösning som fyller detta friutrymme och ger utrymme för en djupare och bredare kunskapsbas.

4 Avslutande analys

Den gemensamma nämnaren för dessa olika rapporter som på olika sätt tar upp frågeställningar om demokrati är att man genom diskussion bör få fram en lösning som är till allas bästa. Detta är också det mål som eftersträvas av styrdokument för skolan och som i sin tur ger samhället en demokratisk tänkande medborgare. Men hur diskussionen och innehållet ska se ut är av varierande innehåll. Dock vilar en målrational skugga över slutsatserna i rapporterna som gör att dessa slutsatser inte känns självklara i sitt uttalade syfte. Även om rapporterna vill ge en bild där diskussion, aktivitet och kunskap om den demokratiska processen är ingredienser som finns med i dagens undervisning, visar slutresultatet något annat. Att föra en valdemokratisk diskussion endast för diskussionens eget syfte eller att med tillräcklig kunskap föra ett resonemang där en bredare uppslutning av resultatet ska ge en långsiktig legitimitet för ett gemensamt beslut är knappast något som kan förknippas med demokratisk utveckling.

De resultat som påvisas i rapporterna utifrån de frågor som ställts, läggs fram i en tolkad version som egentligen missar sitt mål. Vad man får fram är en sorts anpassad demokratiutveckling där begreppen är det som utvecklats och inte själva demokratin. Vad som finns kvar är en tillrättalagd demokratiprocess som ligger i paritet med de regler och normer som är förhärskande i samhället. Dessa är dels de styrdokument från skolan som med sitt tolkningsutrymme är väldigt anpassningsbart, hur demokratiprocessen egentligen ska utvecklas säger de dock inget om. Det ligger alltså i lärarens och läroböckernas uppdrag att få fram den utveckling som efterfrågas. Detta sätter i sin tur krav på de instrument som dessa båda utgör. Här är vi överens med författarna när de menar att dessa instrument bör utvecklas, men vi anser att riktningen på den föreslagna utvecklingen inte är tillräckligt klar eller djup.

Oscarsson menar exempelvis att det inte är relevant att veta att det sitter 349 ledamöter i riksdagen, utan det relevanta är varför vi har en riksdag. Vi anser att i en kvalitativ diskussion är det inte bara nödvändigt att veta antalet platser i riksdagen utan även problematisera, inte bara konstatera dessa fakta. Varför det är detta antal, är antalet i sig legitimt, vilka fördelar och nackdelar finns det med en sådan uppbyggnad? Detta leder i sin tur till att belysa vikten av hur viktigt det är att dessa platser innehas av rätt person. Vilka krav vill eleverna att en ledamot ska uppfylla? Nästa steg är då att ta reda på vilken politik denna ledamot står för och

vad denna politik innebär, både kort- och långsiktigt. För att få en sådan problematisering ställs det krav på kunskaperna hos eleverna och tillika medborgarna. Nu räcker det dock inte bara att problematisera den politiska processen utan det är av yttersta vikt att även föra en diskussion om vilket samhälle denna politik ska vara verksam i. Då vi lever i ett marknadsliberalt samhälle där vissa normer och regler är dominerande måste dessa också problematiseras. De måste lyftas fram och ifrågasättas utifrån flera perspektiv. Är det normer som vilar på en bred allmängiltig demokratisk grund eller är vi medborgare tvungna att rätta oss efter dessa normer för att fungera i samhället. Fungerar samhället endast om dessa normer efterföljs? Detta är frågor som endast kan dryftas och besvaras i ett deliberativt samtal med en grund som finns i en djupare kunskap. Denna kunskap är det Habermas menar vara inte bara önskvärd, utan är en förutsättning för att en deliberativ demokratiutveckling kan möjliggöras. En annan nödvändighet för att samtalsdemokrati skall vara det förhärskande är att den i allra högsta grad är involverad i den deltagardemokratiska modellen. Som tidigare påpekats kan en sådan inte endast fundamentalt vara förankrad i de krav som Oscarsson framlagt. Det sociala kapitalets storlek är det som avgör hur effektiv denna demokratimodell kommer att vara. Att ett stort socialt kapital är en garant för att det skulle få en fungerande deltagardemokrati innebär inte att man i en sådan situation skulle förlora de autonoma rättigheterna, tvärtom.

I en sådan social kontext skulle man förstå att eleven, i Kamperins undersökning, som ansåg att han inte behövde rösta då frågeställningen inte hade något innehåll som påverkade hans situation utan fann sig själv neutral, faktiskt har den rättigheten. Här skulle vissa mena att detta skadar hans sociala kapital, men det är faktiskt tvärtom, menar vi. Genom att inte ta ställning i något som inte berör honom har han genom sin neutralitet stärkt det sociala kapitalet som gruppen utgör. Att inte ta ställning är i sig en aktiv handling och att inte vilja ta någons parti som i slutändan faktiskt skulle kunna ge ett beslut som påverkar det sociala kapitalet negativt, är ett aktivt förhållande. Att ta ställning för något som inte berör eller intresserar kan tyckas bekvämt eller undflyende, men samtidigt är det faktiskt så att rösta för eller emot något på vaga grunder har ofta visat sig ge avsevärt större konsekvenser för både beslutstagare och beslutet i sig än att inta en neutral ståndpunkt. Samtidigt är det av yttersta vikt att en sådan neutralitet grundar sig på en individuell stor kunskap. För om individen inte har kunskapen i frågan skulle även neutraliteten kunna vara förödande. Därför ställs det stora krav på den aktiva individen, inte bara generellt utan också specifikt. I en deltagardemokrati räcker det således inte att ha tillräckliga kunskaper utan ett aktiv förhållande, neutralt eller inte, ställer stora kunskapskrav på den aktive.

Något som tydligt framkommer i rapporternas egna analyser är fokuset på resultat. Det är kanske inte alltför överraskande, en färgning av det samhälle vi lever i är säkerligen till viss grad oundviklig. Vi kan ge vår egen tid flera etiketter från det postmoderna samhället till IT-samhälle men gemensamt för dem är behoven och dominansen av snabba och tydliga resultat. Resultatfixeringen syns tydligast hos Kamperin och Öhrn i deras syn på inflytande och påverkan där de själva ställer krav på synliga och mätbara resultat för att ens överväga huruvida ungdomarna faktiskt lyckats åstadkomma förändringar. Påverkan och inflytande är kategoriserade som instrumentella verktyg för en maktutövning som har till syfte att få utövarens vilja igenom. Intressant nog blir Kamperin och Öhrn lättast förstådda inom ramarna för sin egen teoretiska utgångspunkt. De agerar inom samhällsstrukturen och genom sin forskning återskapar de denna struktur av resultatpolitik och makthavare som förväntas svara på nyckfulla förändringar och opinionsskiftningar med kortsiktiga och synbara insatser.

Skolforskningen är på många sätt viktig för skolans utveckling. Den ligger till grund för beslut som berör övergripande förändringar i skolan såväl som beslut i den vardagliga verksamheten. Vi vill inte beskylla den nuvarande forskningen för att driva någon specifik politisk agenda eller för att vara dålig, men vi menar att det behövs diskussioner och en djupare problematisering av hur demokratibegreppet används och inte minst dess innebörd. Demokrati är inte, och har heller aldrig varit, något enhetligt begrepp med tydlig innebörd. Demokrati har tvärtom en mängd definitioner och innebär en bred variation av samhällsvisioner. Frågan som såväl skolforskare, politiker och lärare måste ställa sig är huruvida demokratibegreppet bara skall innefatta en avspeglning av det samhälle vi upplever i vår samtid eller om det faktiskt bör ha en bredare och djupare betydelse. Utifrån detta kanske vi måste sluta tänka i termer som demokratiska värden, vilket i sig är ett begrepp av mer diffus karaktär, utan problematisera och diskutera vilka värden vi vill ska vara normativa i en levande och utvecklande demokrati. Då kanske frågan "Vad har jag för nytta av att kunna detta?" byts ut mot "När och hur ska jag använda detta?", vilket i sig kanske för med sig nya problem, men det är en helt annan fråga.

Referenser

Litteratur

Alvesson, M. & Deetz, S. *Kritisk samhällsvetenskaplig metod*. (Lund: Studentlitteratur, 2000)

Bjessmo, Lars-Erik, *Elevens samhällsbild*. (Stockholm: Gotab1994)

Utbildningsdepartementet, LPF 94, *Läroplan för de frivilliga skolformerna*. (Stockholm: Fritzes, 1994)

Utbildningsdepartementet, LPO 94, (*Läroplan för det obligatoriska skolväsendet*. (Stockholm: Fritzes1994)

Held, David, *Demokratimodeller*. (Uddevalla: Media print, 2005)

Habermas, Jürgen, *Borgerlig offentlighet*. (Lund: Grahns tryckeri, 2003)

Larsson, Hans Albin, *Den reflekterande medborgaren*. (Jönköping: Jönköping University Press, 2000)

Larsson, Hans Albin, *Erövra demokratin*. (Stockholm: SNS Förlag, 2004)

Lewin, Leif, *"Bråka inte!" Om vår tids demokratisyn*. (Kristianstad: SNS Förlag, 2002)

Putnam, Robert, *Den ensamme bowlaren*. (Stockholm: SNS Förlag, 2006)

Weber, Max, *Ekonomi och samhälle*. (Lund: Argos, 1983)

Källmaterial

Kamperin, RoseMarie, IPD-rapport 2005:01, *Försök att påverka – Delrapport 1*. (Göteborg: Göteborgs Universitet,2005)

Kamperin, RoseMarie, IPD-rapport 2005:02, *Försök att påverka – Delrapport 2.*(Göteborg: Göteborgs Universitet, 2005)

Oscarsson, Vilgot, IPD-rapport 2005:04, *Elevens demokratiska kompetens.* (Göteborg: Göteborgs Universitet, 2005)

Oscarsson, Vilgot, IPD-rapport 2005:05, *Elevens syn på globala förhållanden och framtiden.* (Göteborg: Göteborgs Universitet, 2005)

Örn, Elisabet, IPD-rapport 2005:07, *Att göra skillnad. En studie av ungdomar som politiska aktörer i skolans vardag.* (Göteborg: Göteborgs Universitet, 2005)

Bilagor

Bilaga 1, Oscarsson, IPD 2005:04, sid. 34.

Tabell 4.

Vad är bra och vad är dåligt för demokratin? (procent, n= 1836-1852)

	++	+	0	-	--	Balans
Alla kan läsa och skriva	66	23	9	2	0	+87
Alla har rätt att fritt uttrycka sin åsikt	68	20	8	3	1	+84
Politiska partier har olika åsikter om viktiga frågor	47	29	15	6	2	+68
Människor har rätt att välja politiska ledare i fria val	52	24	17	5	3	+68
Mer än ett politiskt parti	47	24	22	5	2	+64
Ett enda företag äger alla tidningar	4	11	17	24	46	+55
Politiker med makt ger sina släktingar viktiga arbeten	6	11	19	14	51	+48
Nästan alla är politiskt aktiva	47	24	22	5	2	+41
Rika företagsledare påverkar regeringen mer än andra	7	13	21	18	41	+39
Riksdagen kontrollerar militär och polis	21	33	25	14	7	+33
Tidningar får inte trycka artiklar som kan förolämpa olika invandrargrupper	29	22	19	17	13	+21

Kommentar: Resultaten bygger på svaren på frågan; "Vad är bra och vad är dåligt för demokratin?" Påståendena är rangordnade efter vad som anses vara bäst för demokratin. De fem svarsalternativen är: ++=mycket bra för demokratin, +=ganska bra för demokratin, 0=vet inte, -= ganska dåligt för demokratin, -- = mycket dåligt för demokratin. Balansmättet visar andelen positiva till påståendet minus andelen negativa

Tabell 8.

Elevers faktiska och möjliga aktiviteter för att påverka samhällsförhållanden. Procent elever som svarat "ja" på frågan om de faktiskt har utfört olika handlingar samt procent elever som svarat "ja, absolut" på frågan om de kan tänka sig olika möjliga handlingar i framtiden för att påverka samhällsförhållanden, (n=1845-1859).

	FAKTISK PÅVERKAN Procent elever som har använt denna kanal för påverkan Procent ja-svar	MÖJLIG FRAMTIDA PÅVERKAN Procent elever som kan tänka sig använda denna kanal för påverkan i framtiden Procent svar "ja, absolut"
Samtalat om samhällsproblem	60	43
Skrivit på protestlista/namninsamling	54	52
Demonstrerat	29	34
Varit aktiv på Internet i diskussionsgrupper	23	21
Samlat in pengar till någon organisation som arbetar med samhällsfrågor	20	22
Tagit kontakt med politiker eller andra som har mycket att säga till om	17	18
Skrivit insändare	16	26
Gått med i föreningar som försöker göra samhället bättre	15	18
Köpstrejk mot varor som tillverkats med hjälp av barn i u-länder	13	28
Blivit medlem i politiskt ungdomsförbund	13	18
Deltagit i olagliga protestaktioner	10	15
		RÖSTA (ja, absolut) 57%

Bilaga 3 – Oscarsson, IPD-rapport 2005:05, sid. 11.

	Instämmer helt	Vet ej
Att allt fler länder deltar i internationella idrottstävlingar	10	17
Att allt fler talar ett gemensamt språk	12	15
Ett ökande samarbete mellan världens länder	34	14
Att allt fler använder Internet	10	16
Att allt fler har möjlighet att resa till olika delar av världen	13	18
Ett ökande ekonomisk beroende mellan världens länder	16	17
Att frihandeln i världen ökar	19	18
Att FN får allt större betydelse	16	18

Bilaga 4- Oscarsson, IPD-rapport 2005:05, sid. 14.

	Alla	Minst en svensk förälder	Född i Sverige med utländsk bakgrund	Själv invandrat
Den kommun där du bor	28	27	36	25
Den landsdel där du bor	8	9	6	8
Sverige	40	46	15	26
Norden	3	4	3	1
Europa	8	4	22	20
Hela världen	13	10	18	20
Summa procent	100	100	100	100

Bilaga 5- Oscarsson, IPD-rapport 2005:05, sid. 34.

INDIVIDRELATERADE FÖRKLARINGAR	Procent elevsvar (n=1103)	Procent elever (n= 728)
A. Brister hos individen (de är fattiga för att de missköter sig, är missbrukare, vill inte jobba, lata, knarkar)	25	37
SOCIALT RELATERADE FÖRKLARINGAR (individens och samhällets fel) Totalt i denna kategori (A-C)		
A. Individen är arbetslös	11	16
B. Individen har dålig utbildning och ekonomi	18	28
C. Socialt arv eller "hamnat fel i livet"	8	11
SAMHÄLLSRELATERADE FÖRKLARINGAR (samhällets fel) Totalt i denna kategori (A-F)		
	38	57
A. Arbetslösheten i samhället och bostadsbrist	9	16
B. Orättvisor och socialaförållanden	4	5
C. Dålig politik, skatter och bidrag	4	6
D. Invandring	7	11
D. Inkomstskillnader och för långa löner	6	8
E. Dåligt samhälleligt skyddsnet och bristande engagemang av samhället	7	10
F. Ökade samhällskrav på individen	1	1
Totalt procent	100	150

Bilaga 6- Kamperin, IPD-rapport 2005:01, sid. 82.

Utdrag från Försök att påverka – Delrapport 1

Metodfrågan tar jag med mig i den fortsatta analysen av datamaterialet. Men jag vill med hjälp av ovanstående resonemang formulera en mer innehållslig fråga. Kan det vara så att pojkarna låter flickor driva saken så länge det sker i en riktning som en pojke tycker är godtagbar? Flickorna får eller pojkarna låter flickorna ”dra lasset”, så att säga. Följande uttalande från en av pojkarna uttrycker detta explicit medan andra gör det antydningar i mer subtila ordalag och visar det i synnerhet i sin gärning. Många är exempelvis de pojkar vars medverkan i diskussioner är tystnad.

Magnus: ja, jo men det är, så är det väl, är det någonting man reagerar emot så säger man ju till, Men annars är det väl bara att hålla med. Eller ja, går det bra så går det bra liksom.

RMK: hur menar du?

Magnus eller jag vet inte hur man ska säga ... öhh, om det inte gör. Om det inte påverkar mig nånting, om inte jag har ont utav det ... så, säger jag ingenting. Utan då väntar jag, om vi ska rösta, och säger ingenting förrän vi ska räcka upp handen, eller nått sånt då ... och såna saker då. Och är det nånting då, säg dom kommer med ett förslag som är tvärtemot mig då ... med bussar eller vad som helst då, så säger vi ju till.